

• Sofá. Cadena DECCA, Penouta, Bual.

I
TRABATEL

TRABATEL

REVISTA FONAVIEGA DE LLITERATURA

N.º 4 | XENEIRO 2013

© dos testos: os autores

© da edición: Conseyería d'Educación, Cultura y Deporte.

EDITA: Goberno del Principao d'Asturias.

Conseyería d'Educación, Cultura y Deporte.

PROMOVE: Conseyería d'Educación, Cultura y Deporte.

COORDINA: Xosé Miguel Suárez Fernández

CONSEYO DE REDACCIÓN:

Aurora García Rivas.

M.ª Antonia Pedregal Montes.

Xosé Miguel Suárez Fernández.

FOTOGRAFÍAS: Andrés Rodríguez Monteavaro.

DISEÑO Y MAQUETA: Ástur Paredes.

IMPRESIÓN: Gráficas EUJOA.

DEPÓSITO DE LLEI: AS-4.144-2008.

EXEMPLAR DE BALDRE

Sumario

- 7 Presentación.
- 9 El tempo nel barruzo. **Fredo de Carbexe** [POESÍA]
- II Pensando en ti na Paicega. **María Teresa Pasarín Arne** [NARRACIÓN]
- 17 As estacióis. **Babel de Cal Cadete** [POESÍA]
- 23 Unhos ollos novos (un conto delirante). **Aurora García Rivas** [NARRACIÓN]
- 21 Poemas. **Christian Lanza** [POESÍA]
- 23 A redada. **John Steinbeck** [TRADUCCIÓN]
- 26 Versos humorísticos. **Ramón García González** [POESÍA]
- [RESEÑAS]
- 28 Sácanse pola fruxa. **José Manuel Martínez Castro** [de *Máis lletres novas*]
- 29 Debuyando queixas que son versos. **José Antonio Fernández Vior**
[d'*Algunhas maos*, de Belén Rico Prieto]
- 30 El remole d'un tempo pasao. **Moncho Martínez Castro**
[de *Lo pasao... pasao tal!*, de Fernando Quintana Suárez-Chenano]
- 31 Un conto escrito col corazón. **Mónica Loza**
[d'*Un regalo máxico pra Irene*, d'Aurora Bermúdez Nava]
- 33 Os colores da maxa. **Marisa López Diz** [de *Paquín vai á escola*, de Francisco Pimiano]
- 52 Vixiando pola fantasía. **Rafael Cascudo Noceda**
[d'*Aramar nel Bosque das Lletres*, de Silvia Méjica]

• Sala de máquinas. Cadena DECCA, Penouta, Bual.

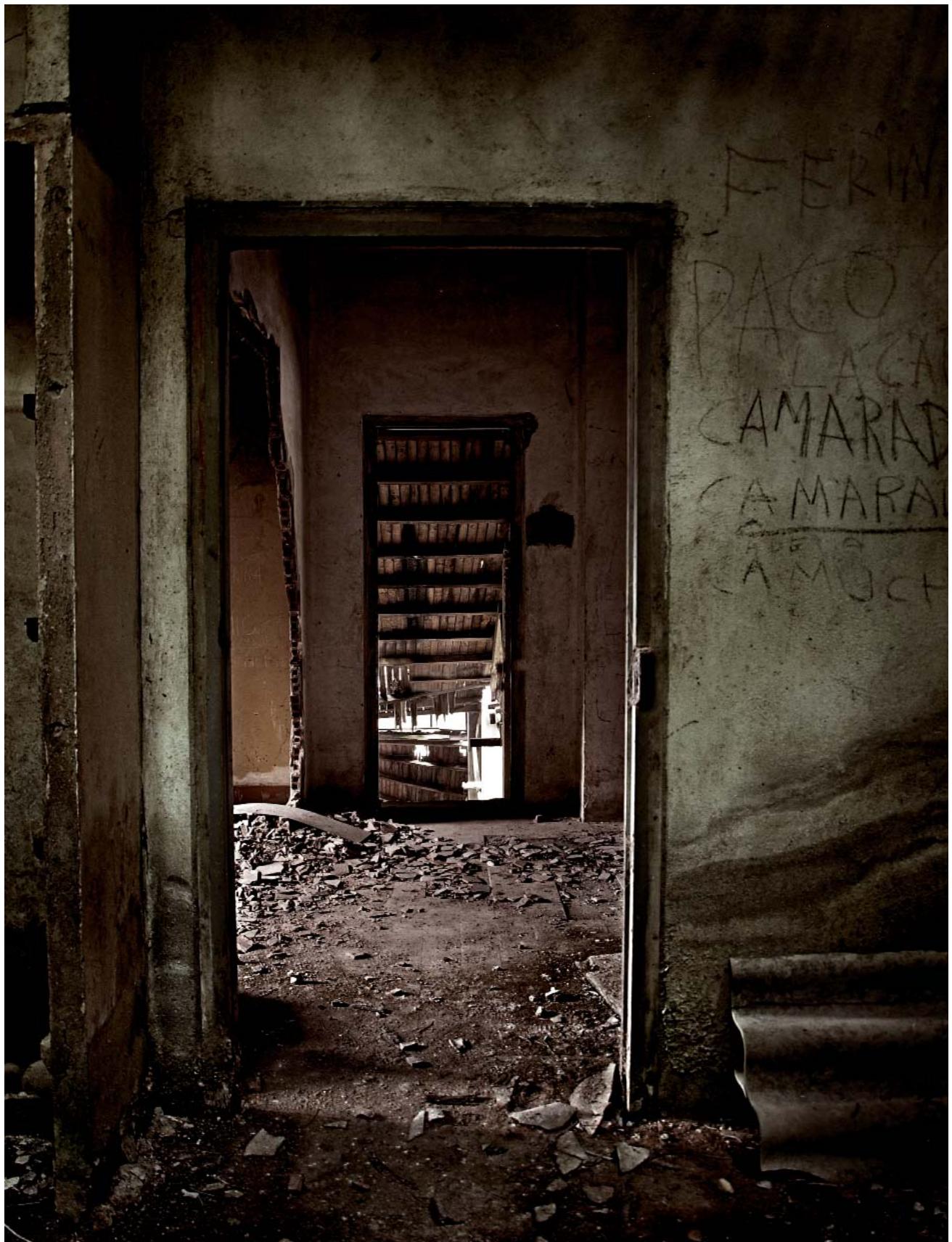
ANA GONZÁLEZ RODRÍGUEZ

Conseyeira d'Educación, Cultura y Deporte

As terras que s'abren entre os ríos Eo y Navia y a llingua que se fala nese territorio, el gallego-asturiano, conforman úa parte irrenunciable da realidá d'Asturias y, al tempo, presentan úa idiosincrasia propia que se vén manifestando d'us anos a esta parte col establecemento d'úa lliteratura que ta espolletando gracias al aparición d'un mañuzo d'autores y llibros que tán axudando a dignificar ese idioma, consolidándolo como forma d'expresión artística y demostrando que nun hai llinguas miyores nin piores, senón qu'éstas son el medio de comunicación d'úa sensibilidá concreta.

A revista *Trabatel*, qu'a Conseyeiría d'Educación, Cultura y Deporte presenta outro ano máis, y nesta ocasión enriquecida por úas fotografías ben guapas d'Andrés Rodríguez Monteavaro, quer ser úa guía pra os lectores que se quiran aveirar á lliteratura que se ta escribindo na comarca del Navia-Eo y al conocemento das espresións artísticas qu'u-san el gallego-asturiano como vehículo da súa expresión. Nas súas páxinas atopamos referencias d'obras y autores que quizáis sían desconocidos prá muita xente, pero que tán fendo un llabor ben importante pral progreso y a consolidación da cultura d'Asturias.

• Porta. Llavadoiro da Pasada, As Lleiras, Bual.

ALFREDO GONZÁLEZ, *FREDO DE CARBEXE* (CARBEXE, EL FRANCO, 1967), É UN DOS PIONEIROS NA POESÍA ACTUAL EN GALLEGO-ASTURIANO. XEÓGRAFO Y TEÓRICO DA IMPORTANCIA DA NOSA LLINGUA NOS PROCESOS DE MEDRÍA LOCAL, É DIRECTOR DA FUNDACIÓN PARQUE HISTÓRICO DEL NAVIA. PERÓ AL QUE TREMOS AQUÍ É AL POETA SEÑARDOSO DAS VEIRAS DEL RÍO PORCÍA, AL GANADOR EN 1995 DEL PREMIO XEIRA DE NARRACIÓIS CURTIAS, AL AUTOR DOS POEMARIOS *Mourén dos fondales* (1996), *Soños de pellegrín* (2006) y *Fruxes da nebra* (2007). QUÉN SABE SE ESTOS DOUS POEMAS QU'APURRE PRA *Trabatel* PODAN SER EL XERMOLLO D'OUTRO LLIBRO.

A lluz nel barruzo

El augua acerna
os caborcos
das cachopas,
na tarde choría.

A brisa
debuya nas foyas
da pétila da corripa
cua prestía
dos restellos.

A lluz,
xa moyada,
tarte ceibe
nel alto del torqueiro.

Namáis miro
pasiar á lluz
gris nel barruzo,
axeito.

Invisibilidá del augua

Nel alto,
beristaya,
chía á retenteya
cua primeira baxada.

El aire mesto
sotripa y acerna
a gota desadorme,
na cayida.

Fai llombos
y pandía,
pol metá
y nas veiras.

Pataquía na
seca del aire,
partida
sin fumentos.

Y paña el tarrén
cuas pétigas
fitas,
estragayada.

στῆθος δὲ πλήξας οραδίην ἡνίκαπε μέθῳ:
τέτλαθι δὴ, οραδίη: καὶ οὔνερον ἄλλο ποτ' ἔτλης.

(Y, mazándose nel peto, reñíuye al sou corazón
con estas palabras: aguanta, corazón,
que couñas piores antano soportache)
Homero, *Odisea*, XX, 17-18

MARÍA TERESA PASARÍN ARNE
(AVILÉS, 1967), LLICENCIADA EN FILOLOXÍA
CLÁSICA Y EN DOCUMENTACIÓN,
TRABAYA NA ACTUALIDÁ NA BIBLIOTECA
DA UNIVERSIDÁ D'UVIÉU. ESCRIBE,
ÁS VECES, NA FALA QU'APRENDÉU DE
PEQUENA NA CASA DA SÚA FAMILIA
MATERNA, EN SANZO (PEZÓS), UNDE SE
CRIÓU Y A UNDE VOLVE SEMPRE QUE PODE.
TEN PUBLICADA A TOPONIMIA DEL SOU
CONCEYO (ACADEMIA DE LA LLINGUA
ASTURIANA, 1996) Y DELLAS COLABORA-
CIÓIS EN GALLEGO-ASTURIANO SOBRE
ETNOGRAFÍA NAS REVISTAS
Entrambasaguas y *Cultures*.

Cheguéime alí, al sito
qu'ole a ourego y menta,
pa ver se t'atopaba,
pa tar contigo un bocadín,
aque'l día d'agosto,
nel qu'el sol y a señardá
queimaban como el lume.
Pol camín recordéi
aque'l outro día —pasóu tempo xa—,
que fomos xuntos hasta alí.
Paréi nos mesmos sitos
outiendo el paisaxe:
as montañas moradas de rubielas,
el río azul retorcéndose como úa culobra,
as casías del outro lado,
el cielo color da esperanza.
Acordéime tamén das couñas que me contache,
del qu'eu che dixen,
del que sentín aquel día.
Cheguéime alí,
col oubre de verte,
debecendo tocarte, abrazarte, chucharte,
peró tu nun tabas alí.

Escribín estas palabras hai muito tempo, cuan-
do te quería y tía señardá por ti, y hasta chas man-

déi núa carta que ch'escribín un ano pol tou cumpreanos. Nun sei por qué lo fixen, supoño que quería amostrarche daqué del cariño que che tía. Estas cousías qu'eu escribo (chamaryes poemas sería botar muito por ela) nun son pa compartir con naide, nin sequera contigo, qu'eras el destinatario d'estos pensamentos postos por escrito. Cuando escribo estas argayadas, sempre lo fago como se tomase úa melecía, é úa manera d'aclarar a cabeza y de tentar de desferme de todos esos esmolementos qu'ocupan a mía mente y m'atroulan, anque non sempre lo logro.

Fía tempo que nun vía por aquí. Hasta agora nun tuven forzas pa felo, anque xa sabes cuánto me gustaba vir hasta este lugar, dando un paseo dende Sanzo, andando pol camín aberto a mediados dos anos corenta del siglo pasado, por mor da construcción del salto de Salime. Entro neste sito calado y baleiro, apartado del ruxir del mundo, onde xa nun quedan agá ruinas d'aquelas casas de pedra ou de ladriyo, restos dos barracóis nos que vivían os obreiros chegados das zonas más probas del país buscando trabayo. Vexo que siguen en pé a iglesia con ese louxado costo como os alpinos, el edificio onde taba el trasformador y outro máis; el resto son pedazos de paredes cubertas d'artos, ortigas, toxos, xestas y folgueiras. Xa nun tán floridas as roseiras, nin robegan os amorodos nin quedan nisos nel niseiro, peró ole a menta y marelía el ourego qu'abunda polo tarrén. Cuase podería dicir que todo ta como sempre, dende qu'eu lo conocín, peró nun é así. Nos últimos tempos feron aquí un mirador y pueron un cartel esplicativo, ademáis d'úas señales indicadoras y un banco de madera na entrada, y hasta se fain competiciós d'*airsoft* —que nun sei muito ben qué é—, peró el qu'acabó de rematar este sito y el posible encanto que tuvese foron as columnas y os

cables d'alta tensión que lo atravesan de lado a lado, y que veron da mao d'esas subestaciós eléctricas de nun sei cuántos miles de voltios que nos chantaron aíqui. Merda pa elas y pa os que nos traeron esta trangayada.

Paro xunto al pino de sempre y, mirando as augas del río embalsado entre as montañas, recordo a primeira vez que vin contigo aíqui. Entónrias eu nun sabía case nada de ti, nun sabía cousas fundamentais. Fía un tempo que nos conocéramos peró nun nos víramos agá úas poucas veces, el que sabía de ti y tu de min era el que nos contábamos nos mensaxes de correo electrónico. Estos mensaxes empiciaron sendo profesionais y foron cambiando el tono hasta chegar a ser muito más personais. Cuando t'invitéi a vir hasta aíqui aquel día, eu xa tía gran estima por ti y pensaba que tu tamén la tías por min, y xa debía de tar namoriscándome de ti ou se cuadra xa taba namorada, peró inda nun lo sabía ou nun quería admitilo. A túa visita y el paseo hasta aíqui, aquel sábado calorento d'agosto, foi ún dos momentos intensos y emocionantes que vivín contigo.

Todo se torcéu a os poucos días, cuando as cousas s'embalaron y nun tutive más romedio que vir confesar que tabas casado. ¡Casado!? ¡Qué vulgaridá! ¡Aquel era todo úa trapayada! Eu quedéi pasmada, nun daba crédito, nun podía crer el que me dicías. Hasta entónrias nun houbera nada físico entre nosoutros, peró eu pensaba (como dicen os vejos, pensar é de burros) qu'había daqué emocional, a lo menos pola mía parte habíalo. Por eso nun entendía a túa manera de comportarte y enfadéime y púxenme nos cornos da lúa al saber que tabas xugando comigo, peró fuche tan convincente y amostráchete tan apenado y, tatabeyando, pidícheme perdón tan arrepentido que crinte y per-

donéite. Un gran error pola mía parte, aquel día nun sei cómo nun te mandéi al carayo.

Nos días seguintes intercambiamos máis mensaxes, tu insistindo en que te perdonase, nel importante qu'eu era pa ti y atestigando que nunca che pasara algo así, y eu dicindo que me gustabas pero que nun tía ningúa intención d'enliarme con un home casado. Díxenche tamén que tíamos que distanciarnos, deixar d'escribirnos a lo menos por un tempo y tentar de reconducir el asunto. Eu tentéilo, pero tu seguías escribíndome y aquelas palabras ardentes cravábanseme por dentro de tal xeito que nun puiden apartarme de ti.

Decidín que nun podíamos vernos pero os mensaxes seguiron indo y vindo chíos de sentimento, tamén de rabia, de dolor, de frustración. A Paicega convertíuse nun sítio al que volvíamos, sempre por separado, pa recordar y, dalgúia maneira, atoparnos. Un ano despós aceptéi verte outra vez y volvemos a fer xuntos el camín que chega hasta aquí. Todo foi distinto, eu taba emocionada y nerviosa, sin acougo, nun apazugaba y tía abondo que ver con tentar de manter el control de min mesma y dos meus sentimentos, que porfiaban por amostrarre abertamente. Nun sei cómo puiden aguantarme y nun me colguéi del tou pESCOZO y te comín a chuchos aquel día. Levaba tanto tempo botándose en falta, deseándote, debecendo por ti...

Poucos días despós, volvemos a vernos. Quixiche gastarme úa broma y apareciche na mía porta disfrazado con roupa jipi y úa peluca d'índio con trenzas. Tabas de cine con aquellas trazas y eu penséi que tabas como un noiro, pero rinme ben aquel día. Ademáis de vir así amañado, sorprendícheme regalándome aquela camiseta usada que levaras posta úas horas y qu'olía a ti y aquela carta tan emotiva onde dicías que me querías a rabiart,

entre outras cousas apasionadas. Ese día tamén tuven que fer esforzos pa nun cayer rendida nos tous brazos, pa nun esmorecer. Vivía núa fonda contradicción entre el que deseaba y el que cría que debía fer ou nun fer. Eu queríate, taba namorada de ti, pero nun quería enredarme contigo mentras tuveses casado. Nun era tanto por cuestiós morales (anque a traición y el engaño tampouco me gustan miga, pero el qu'engañosas eras tu, non eu; tu eras el que ye debías esplicaciós á tua mujer, non eu; eu nun tía ningún compromiso con naide entoncas) como pol feito de qu'eu nun sería quén a vivir úa hestoria así. Sabía a cencia certa que, se me metía nese lío, había a acabar desfeita del todo y, ademáis, eso nun era el qu'eu quería nin el que buscaba. Así y todo, ás veces, sentía remordementos, pero nun era quén a cortar con aquela relación epistolar y d'encontros escasos. Abría cadaldía el correo esperando atopar alí as túas palabras y, cuando nun chegaban axina, botábalas en falta. Eu tamén ch'escribía case cadaldía y contábache tantas cousas sobre a mía vida, sobre min, sobre os meus sentimentos, y sobre a mía familia y amigos. Escribirche y ler as túas palabras era el miyor del meu día. Y eso qu'al cabo sempre resultaba todo decepcionante, sempre me sabía a pouco, sempre quedaba con ganas de más, sempre soñaba con verte, con tar contigo, con falar contigo cara a cara, con tar nos tous brazos.

Tentéi separarme de ti muitas veces, sempre era eu a que propuía puer distancia entre nosoutros y sempre era eu a que rompía el acordo. Tu sempre aceptabas sin protestar nin propuer ningúa outra alternativa, y esto sempre me decepcionaba al cabo. Supoño qu'esperaba de ti algo más, esperaba que, se de verdá me querías, feses os posibles pa tar comigo, a pesar de qu'as dificultades nun eran poucas, pero nel fondo de min eu sabía que tu nun

tabas disposto a cambiar nada na túa vida, a lo menos non por min y, anque consciente ou inconscientemente sabía eso, seguía tola por ti.

Lo que más me gustaba de ti era el agayo, a pasión que puías en todo, y ese punto de neno argute qu'inda conservabas. Emocionábame coas cousas que me dicías, que me pintaban sinceras y de verdá, y cos detalles, esas sorpresas inesperadas, os regalos «sin valor» —según tu—, tan apreciados por min. Como dixo Machado, naide agá el necio confunde valor y precio, y eu nun son Einstein, peró nun son tan fata como pa confundir estas cousas. Un día chegaba por correo un sobre con un libro dedicado por un autor estimado por min ou con un relato qu'escribiras sendo neno, outro día vía un repartidor con un ramo de rosas. Eu recibía estas cousás con alegría y tristeza al mesmo tempo. Nun podía evitar sonir y pensar en ti con afeuto, peró tamén m'acongoaba al aceptar aquellos regalos. Sin qu'houbese ningún motivo, un día recibínúa caxa grande con úas pegatinas que puían «fráxil» y, cuando me puxen a abrila, dentro d'aquela caxa había outra caxa y despós outra, y todo vía mui envolto, mui empaquetado con papel de periódico y pegado con cinta d'embalar y celo. Vinme perdida p'abrir todo aquello y levóume un bon pedazo. Primeiro empiciéi con un cuitelo de Taramunde, peró taba sin afilar y nun cortaba ben, así que botéi mao d'un cúter (muito miyor, únnde vai dar) y fun desentrañando aquel misterio, morta de risa y de curiosidá. Cuando cheguéi al final, atopéi un sobre col meu nome y tuven que sentarme porque trembaba comoúa foya. Alí dentro nun vía agá un papel y, pegada núa esquina d'él, úa bolsía con un pensamento seco y estas palabras: «Úa flor del meu xardín que sequéi nun libro». Un mensaxe corto y certeiro: directo al corazón. Arrasáronseme os

oyos d'auga y púxoseme un noi nel gorgoleiro, peró nun sei esplicar con palabras el que sentín naquel momento, foi úa mezcla d'amor, tenrura, agradecemento, señardá, y tamén congoxa y dolor.

Outro regalo que tamén me comovéu foi ún que me mandache úa vez pol meu cumpreanos. Un mensaxeiro chegou con un cartucho d'un metro de largo y dentro vía un póster grandísimo d'este lugar. A foto foi tomada xusto onde tou eu agora mesmo, xunto a este pino, debaxo del mirador, enfrente mesmo del embalse, un día d'inverno, y nela inda se ven os restos da nevarada que caera naquelhas fechas. Recordo ben aquellos días, foron tamén días d'amargor y de choros. Eu confesárache el que sentía por ti y tu querías verme outra vez, eu morría por verte peró díxenche que non, que nun podíamos vernos, qu'eu nun respondía de mí mesma, que xa sabía el qu'iba pasar, que miraríamonos como bobalicóis y luitaríamos por reprimir os instintos ou, inda pior, deixaríamonos levar por elos, y al final nun teríamos más remedio que despedirnos, más tristes y más doloridos qu'an-tias. Anque porfiabas por verme, tu entendícheme, respetache a mía decisión, y nun nechiache más con aquela proposta, y eu agradecíncho.

Nunca más volvémos xuntos á Paicega. En realidá, esta hestoria que duró varios anos pode resumirse en cerca de mil mensaxes de correo electrónico, úa chía de mensaxes de móvil, algúas cartas en papel, delos regalos y úa docía d'encontros, case sempre pequenos. Eu sabía que nun podíamos vernos, porque era tentar al demo, y sempre taba tornándose, cuando propuías que nos vísemos. Pa min tampouco era fácil decir que non, eu tamén debecía por verte todo el tempo, peró así logréi qu'a cousa nun fose más aló, anque sufría coa rabia y coa frustración.

Vénseme á memoria agora aquel día que me levache d'escursión polas lindes d'Ibias y Negueira. Era un sábado de Semana Santa, levaba días chovendo ás concadas y aquel día tamén chovéu por veces, peró a pedacíos estiou y hasta salíu el sol. Foi un día estupendo, tu tabas gayoleiro y eu tuven todo el día ilusionada, contenta, emporon-dada na nube. Anduvemos por aquellos lugares (Tayobre, Ouviaño, Vilaseca, Pieiga, A Gamayeira, Robledo, A Fornaza) y falamos coa xente qu'atopábamos polos camíos, femos muitas fotos dos horros, capiyas, fontes, paisaxes y tantas cousías que nos chamaban a atención. Comémos a tortiya que fixen eu con todo el cariño y que tu me chufaras tanto porque me salira tan ben, nel pico d'un monte al que chegamos por úa pista forestal y enfrente d'aquela pena tan rara que ye chaman Forcada, dende onde se vía Riodeporcos, aló nel fondo. Fomos despós hasta alí y, na ponte colgan-te que trembaba cos nosos pasos, pousache mui sonriente pa úa foto. Á tardiquía, cuando volvíamos camín del meu pueblo, tía úa sensación estraña, amorriñéime pouco a pouco, nun quería chegar á casa, nun quería separarme de ti, quería qu'aquelo durara más, quería que te quedaras comigo, que nun tuveras que marchar, peró deixácheme na porta da casa, despedímonos y fúchete. Al pouco, recibín un mensaxe nel móvil onde dicías: «Odio despedirme de tí» y, al lelo, encoyéuseme el cora-zón y déronme ganas de chorar.

Gustábame tanto ir contigo por esas aldeas perdidas da nosa zona que, delos meses antias da despedida, acompañéite outra vez d'escursión. Ese día fomos pola aurela dereta del Navia, polos conceyos d'Ayande, Eilao y Bual, dende Santo Miyao hasta Doiras. Foi un sábado de setembre y fía muita calor. Pasamos por Valías, Tamagordas, Estela, Eirías, Cernías y Sarzol, peró nun atopamos

muita xente coa que falar. Este viaxe foi distinto: empezando porque a tortiya nun me salira tan ben (qué se ye ha a fer, a cocía nun é lo meu) y seguindo porque tu tabas raro ou eso me parecéu, muito más distante, más frío, tabas atento ás túas cousas y nun me fías muito caso. Eu sentínme algo decepcionada, peró nun fun lista abondo p'adiviar el que pasaba, inda taba embobada contigo y nun era a ver a realidá. El que nun entendo inda hoi é por qué fuche buscarme aquel día, se tu xa debías tar a anos luz de min; nun sei se foi porque levaba tempo dicíndoche que tía ganas de verte y quería levarte al molín de Sequeiros, a onde nunca fomos nin iremos xa xuntos, y sentíchete obrigado ou qué. Nun sei, peró quixera qu'ese día me falaras claro y nun seguiras col engaño.

Nun quero seguir pensando más nestas cou-sas, nun paga a pena, prestaríame poder recordalas con alegría, peró nun podo. Todo acabou de tan mala manera, qu'agora nun quero agá borrarre da mía vida, esqueicer qu'un día te quixen. Nun hai nada que salvar d'aquela hestoria, nada que guardar. Cuando chegou aquel mensaxe onde me dicías: «Cuando xa pensaba que nunca lo conseguiría, atopéi el que buscaba, conocín a daquén mui espe-cial y quero compartir a vida con ela», nun daba crédito. Nun sabes el que me doléu ler aquello, saber qu'eu nun significaba nada pa ti, porque con este comportamento tabas amostrándome non solo que nun me tías afeuto ningún, senón que nin sequera me respetabas nin tías ningúa considera-ción hacia min. Eu xa notara había tempo que tu tabas mui distante, xa nun m'escribías tan axina y, cuando lo fías, todo era queixarse del mal que ch'i-ba nel trabayo, del mal que lo tabas pasando na empresa coa crisis económica, nun dicías nada de sentimientos hacia min y tampouco contestabas ás mías palabras d'afeuto, peró nun esperaba que me

saliras con eso. Como xa temos úa edá, y eu pensaba que trataba con outro tipo de persona, esperaba de ti outro xeito de fer as cousas, pero, al cabo, teño que reconocer que fun fata redonda y mui inocente, nun sei por qué esperaba de ti que te portaras comigo de manera distinta a como lo tabas fendo coa túa mujer, a madre dos tous fiyos. Se nun tías respeto por ela y la tabas engañando, por qué non a min. ¡Arrenego de ti! Mialma nun sei cómo puiden ser tan payola y deixarme engañar por un feltrón como tu, un zaragateiro, un meiroleiro, un babayo, un home sin palabra y sin corazón.

Zarro os oyos, con todos os recordos que me quedan de ti y el feixe de dolor que me causache, fago úa bola imaxinaria y láñzola con forza lonxe de min. Vexo cómo s'arrebola monte abaxo, coyendo velocidá, brincando por derriba da maleza, y sinto el ruido que fai al chocar coas augas verdes del pantano. Nelas augas onde tán enterrados os recordos de tanta xente que tuvo que marchar d'álí, cuando el río embalsado inundó as súas terras, as súas casas, as súas capiyas, os sous campostos y todo cuanto tían y tanto yes costara conseguir, xente que vivía en sitios como Salime, Susalime, San Feliz, Salcedo, Duade, Saborín ou Barcela. Penso que nun hai miyor sito pa enterrar el tou recordo. Alí ta ben.

Abro os oyos, úa bandada de páxaros mourega nel cielo azul, uzco os grilos cantar, alento fondo y síntome miyor, dou media volta y, desandando lo andado, deixo este lugar en ruinas, qu'ole a ourego y menta, cuando el sol se ta puendo por derriba de Boslavín.

**BABEL DE CAL CADETE É EL ALCUÑO
LLITERARIO DE JOSÉ MANUEL GAYOL
SUÁREZ (ORTIGUEIRA, CUÑA, 1955).**
**VIVE DENDE RAPAZ EN XIXÓN, PERÓ
ASEGURA QUE NUNCA DEIXÓU EL LLAZO
D'UNIÓN CUA SÚA TERRA. DENDE NENO
INTERESÓUSE POL GALLEGOSTURIANO Y
EMPEZÓU A RECOYER EL SOU VOCABULARIO,
SOBRE TODO EL DOS MARINEIROS
Y PESCADORES PIXOTOS.**
**É COLABORADOR FIEL NEL PROGRAMA DAS
FESTAS D'ORTIGUEIRA, ANQUE EN VOLUME
NAMÁIS TEN PUBLICAOS DOUS POEMAS
NEL OBRA *Évos un amaicer guapo,*
DE XOAN BABARRO. AQUÍ BRINDA ÚA MOSTRA
PEQUENA DA SÚA POESÍA, UNDE DESTACA EL
SOU DOMINIO DA RIMA, CON RESONANCIAS
POPULARES, Y A RIQUEZA DEL LÉXICO,
DEL QUÉ UN ESPECIALISTA. Y, CÓMO NON,
A PASIÓN POLA TERRA Y A LLITERATURA.**

Primavera

Xa chegan as andulías,
esas tollas andamiegas
qu'engalan como argadellos.
Alegría.

Despós del cortexo col pío-pío
verquendo despexo,
merbos y carrizos fain el nío:
paya, poxa, carrochíos...

Lluce el sol,
Calece el día.

El regueiro chega
ruxindo del monte,
anáganse as pedras
y arrechan as fontes.

As mozas nel río
móyanse contentas
y miran os mozos
na veira escondíos.

Chove y escampa.
El arco da veyá.

Sal el sol.

Barruza.

Un verde testo énchelo todo,
foyas verdes,
herba verde,
verde a senra y el horto.

Florece,
úa chía de colores
qu'ulen a festa.
Colores, sabores,
de mar y de terra.
Artos con amores

enchen as regueiras,
olecen arbustos,
pesqueiros, figueiras...
É tempo de frutos,
todo nace y medra.

• Plataforma II. Carpintería de Presno, Presno, Castropol.

É a noite del fougo,
fumo y llaparidas a señal.
Fougo, fumo y fougo,
cristiano y pagano San Xuan.
El albeicer chega
y nun corredor
el meiz que quer seca
debece calor.
Aburan as pedras
y nel paredón
varias llargatexas
rebincan al sol.
Empezan as festas,
redobra el tambor,
al son de dúas gaitas
y úa veya cordión.
Pescan os llagutes
en proa y en popa,
hai lulas ambute
por terra y por fora.
Arenas moyadas
y os corpos mouros,
el nordés da playa
ven chío de recordos.
Lligeiro de roupa
como el fiyo del mar,
el bon tempo estumba
calente y xovial.

Outono

Volvo a ver outro ano al castañeiro,
neste outubre gris y malencólico,
veyo y encoiro, parindo nel tarrén.
Sobre el camín costeiro
a castaña asoma nel arizo,
madura, esperando por daquén.

• *Esbarrumbe II. Llavadoiro da Pasada, As Lleiras, Bual.*

Inverno

Carapella, nas montañas y nas llouzas.
El Nubreiro vén mui rebezo y espillío.
Rellustra, eslleiran os tronos y estoupan
y os regatos pequenos fainse ríos.

El vento del norte dolente escouga.
Sobordan os botes, el porto vacío,
xótigo y revolto carga el mar d'ouca,
a playa esgazada y el penedo esqueicío.

Dende mui llonxe a zaconella pousa,
el garañón con rixo rincha esmolío,
el llobo outeiro talía na bouza,
todo se recoye, casas y camíos.

Esfrece, hai qu'aveirarse con lleña y pouyas,
a maseira, el payar y el hurrio chíos.
A noite más llarga peta sin roupa,
col monte sin foyas tembrando de frío.

• *Rollo de caucho. El Salto, Grandas.*

POUCO HAI QUE PRESENTAR D'AURORA GARCÍA RIVAS (A ANTIGUA, SAN TISO D'ABRES, 1948). EL AUTORA MÁIS PROLÍFICA DAS NOSAS LLETRAS XA NOS BRINDARA UN CONTO, «A VENGANZA», NEL PRIMEIRO NÚMERO DE *Trabatel* Y AGORA, DESPÓS D'UN TEMPO SIN PUBLICAR MIGA, VOLVE A OFRECERNOS OUTRA NARRACIÓN, COMO ELLA MESMA DIZ, «DELIRANTE». A OS SOUS POEMARIOS *O viaxeiro da noite* (2004) Y *Tringuilintainas* (2007), AL SOU *Contos, ducia e media d'eles* (2007) Y AL OBRA INFANTIL *Cinco contos pra xogar coa música* (2007), DAS QUE DÁBAMOS CONTA DAQUELLA, HAI QU'AMECER DENDE ENTONCIAS EL CONTO *Rebelión na caixa máxica* (2009) Y EL QUE FOI ÚA NOVEDÁ PRÁ NOSA LLITERATURA, A NOVELA *As razóis d'Anxélica* (2010).

Por fin decidínme y agora tou mui contenta porque vexo ben. Taba farta de pedir á SSI (Seguridá Social Intergaláctica) unha operación ou algo pra correxir os meus ollos, tan miopes, pro sempre me contestaban o mesmo: «O de seu corríxese con unos espelluelos, nun lle fai falta máis nada».

Como me tiñan que graduar os lentes vellos, fun ó meu oculista, que me mandou poñer outros de máis aumento, pro nun os soportaba: dábanme mareos, vértigo e dolor de cabeza e, por se eso nun fora abondo, pesábanme derriba dos fuciños como se levara apegado a eles un gouño ferrial. Cada vez que cambiaba os lentes, pesaban máis. Éstes últimos xa eran como o cu d'unha botella y ademáis facíanme os ollos pequenos, mui pequenos, cando é qu'eu teño os ollos grandes. Y, o peor, nun vía as cousas como son; víaas muito más pequeninas, pequeninas de todo, así que cando mercaba mazás ou algo, sempre chegaba ó panal da colmea na que vivo con unhas mazás que, na realidá, eran grandísimas pro qu'eu mercara por pequenas. Xahora, sempre tiña problemas co precio e co peso, nun me cadraba a min aquello de qu'algo tan pequeno pesara tanto. Tamén é verdá qu'algo tiña de bon: facíanme os pés más pequenos do qu'eran y eu tiña a ilusión de qu'os meus pés nun eran un corenta e cinco, senón un trinta e seis ou así.

Ontes volvín á consulta polo mor de ver se aquello tiña algún remedio. O oculista —que nun gastaba espelluelos, xahora, e nun sabía o qu'amolaba levar unhos tan gordos— díxome que tiña qu'afacerme a eles, que nun tiña outro remedio se quería ver e que se suponía qu'eu conocía as leis.

Fixen por convencelo de que me puxera outra vez os lentes vellos, porque tamén é verdá que pró

qu'hai que ver..., ben m'amañaría cos vellos e deixaba de penar con aquel peso entre os ollos. Tentéi de convencelo un bocadín pro nun houbo nada que facer. Segundo me dixo, con este novo goberno da UPD (Unión do Pueblo pró Progreso), nun hai maneira de cambiar cousa; tán recortando de todos os lados, nun hai cartos pra nada y as órdenes son éas y acabóuse. E todos sabemos qu'o OSP (Organismo prá Salú Pública) obriga a levar a graduación que faga falta, baixo pena d'arresto, polo mor de nun ir ter calquera roce de casualidá co resto dos viandantes, pois xa todos conocemos a fraxilidá dos nosos ósos; rompen por calquera cousa e despóis costa muito cambialos. A verdá é que costa unha chea de cartos cambialos y ademáis nun hai muito cultivo d'ósos pola mesma razón. O lema é así, e nun hai volta que darrlle: «Prevenir é máis barato ca curar». A dichosa economía... xa se sabe; parece qu'aínda andamos aló polo siglo XXI, d'atrasados e probes que seguimos case todos. Levamos siglos que nun salimos d'unha crisis pra meternos noutra meirande. Dicen qu'esto colea áinda dende primeiros do milenio e qu'hai pra tempo.

Eu seguín facendo o que puiden por levar ó oculista ó meu tarreo pra que me cambiara os lentes novos polos vellos outra vez. Acabéi case chramicando pro, xahora, sendo él VSOC (Vixilante Supremo dos Ollos dos Cidadanos), nun houbo maneira y acabamos parlándonos ún ó outro con rabias. Entónrias él díxome que, se nun taba contenta, por qué nun cambiaba d'ollos e me deixaba de facerlle perder o tempo y a pacencia, que xa taba farto de min.

Funme petando ben no tarreo, pra que me sentira e darrlle na cabeza; nun lle zarréi a porta como me mandou e xuréi por toda a CG (Confederación Galáctica) que nun volvería poñer os

lentes, así que salín d'álí sin eles e perdínme entre o silencioso e triste ir e vir da xente do TE (Tempo Espacial) —querse decir, ó pedacín d'acera destinada ós que temos defectos de vista pola falta d'ozono—, disposta a que m'arrestaran e pasar un mes ou dous no módulo de RC (Rehabilitación Cuidadana), con fame e frío, seguramente, repetindo unha letanía de bois propósitos como quen reza unha salmodia sin saber o que dice. Eso como pouco, e quén sabe se cousas peores.

Pro tuven sorte. Nun había guardias a aquela hora —polo visto— e naide me víu porque os máis que taban coma min tiñan abondo co de seu e, como nun vían máis ca toupos vellos, nin s'enteraron de qu'había outra que tampouco vía pinta.

Indo camín do panal da miña colmea, véuse-me á cabeza o asunto dos ollos novos. Foi entoncias cando me decidín. Din a volta, funme coller o SM (Supermetrotrén) e marchéi ó MM (Megamercado) das aforas, no que tíñamos que mercalo todo porque alí era dende tñíamos a ficha e dende todo taba envolto nos colores da categoría de cada ún. O meu color é o berenxena —que nun é dos melhores nin dos peores—, ou sea, qu'eu son unha persona do montón, sin nada qu'interese a naide.

Cando cheguéi, subín á pranta número sete e perguntéi pola sección que m'interesaba. Mandáronme ás dependencias do conocido CIO de MMCXLV, querse decir, ó Centro Intergaláctico Oftalmolóxico co ordinal que lle corresponde e qu'é o do ano en curso.

Na sección dos ollos había unha rea de xente bárbara, toda medio cega ou cega de todo, xahora. Eu agardéi a miña vez detrás d'un home que levaba unha cachaba branca y unhas antenas de localización por se se perdía. Aquel home, seguramente, nin vía nin oía. Así tábamos case todos, feitos unha

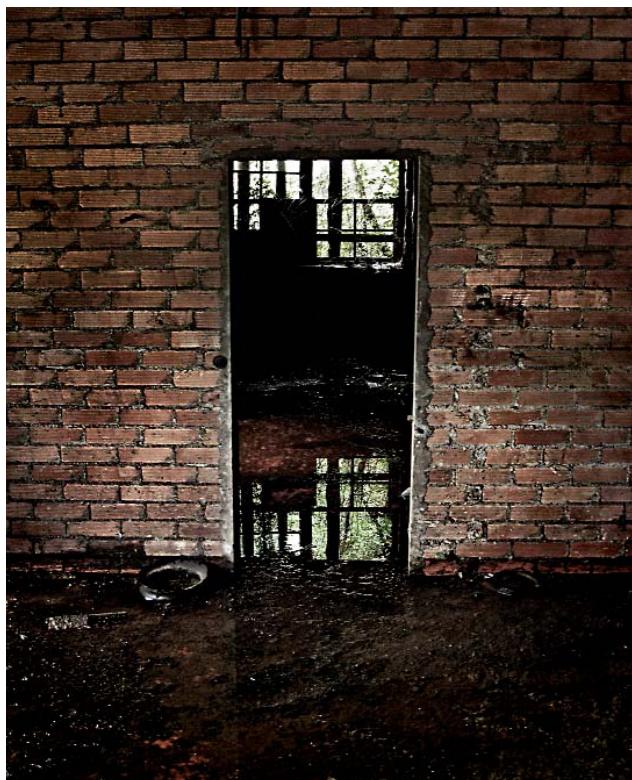
calamidá e, cos anos, as cousas iban poñéndose peor. Iba muitos anos qu'aquello dos ollos era un asunto d'Estado y unha enfermedá endémica que nun sanaba nunca. Cada ano éramos máis. Hasta nacían nenos cegos dafeito.

Cando veu a moza atenderme, tuven que poñer a mao prá identificarme por ela na pantalla d'osíxeno pra que souperan qu'eu tiña derecho á merca d'unhos ollos novos e que tiñan que vendermos. Prendéuse a luz verde e, antes de qu'a moza dixera nada, díxenlle ós berros: «Aquéles, aquéles». ¡Qué contenta me puxen porque, ademáis, podía cambialos de color! Y ela, a moza, mui amable, foi á vitrina da esquerda, toda de color berenxena, xahora, dunde había un letreiro que dicía: OFERTA DO MES. OLLOS AZULES. P. V. P.: 2.380 ED + IVAI (EURODÓLARES MÁIS IVA INTERGALÁCTICO) CADA PAR D'ELES.

Colléu os ollos da súa caixa, miróunos ó contraluz e veu dende taba eu. Sacóume os que tiña e púxome os novos. Nin m'enteréi. Nun me mancóu nin pouco nin muito. Conócese qu'a moza tiña muita práctica en sacar ollos vellos e poñelos novos. E namáis paséi un segundo de nun ver nada, mentres que mos cambiaba. Pro agora vexo mui ben. Firméi o pago e funme ben contenta.

É verdá que gastéi toda a miña pensión pra cando sea vella, e consumín todos os dereitos a que m'atendan na CM (Casa Marela) e que, cando chegue a hora, han de mandarme... ben, xa sabemos dnde han de mandarme, pra qué falar d'eso, porque tanto me dá que fagan comigo galletas prós cais como penso prás galiñas. Porque, total, seguir sin ver nada ou ter que vivir con tal peso d'espelluelos nos fuciños, penso que nun paga a pena. Alomenos o que viva, quero vivilo o mellor posible.

• Porta inundada. Llavadoiro da Pasada, As Lleiras, Bual.

• Tarrén. Mina da Escomulgada, Samartín d'Ozcos.

Nel acabo da llúa, solo as estrellas
vindo el xeito da xente
y el coraxe da terra,
esqueicendo el sou poder,
atopando morte,
queimando vidas...

CHRISTIAN LANZA TEN DECISÉIS ANOS Y VIVE
EN TÉIFAROS, NA PARROQUIA NAVIEGA
D'ANDÉS. TA FENDO EL BACHILLER
CIENTÍFICO-TECNOLÓXICO NEL INSTITUTO DE
NAVIA Y ESTUDIA EL GRAO PROFESIONAL NEL
CONSERVATORIO, PERÓ OS SOUS INTERESES
VAN MÁIS ALLÓ: ADEMÁIS DE TOCAR NÚA
BANDA DE GAITAS Y NUN GRUPO DE ROCK, Y
DE CANTAR NUN CORO, COMPÓN MÚSICA Y
TENTA DE SER, DIZ, «EL MÁIS ASOMEÑAO A UN
POETA EN GALLEGOSTURIANO». EL SOU
INTERÉS POLA DIGNIFICACIÓN D'ESTA
LLINGUA AMÓSTRASE NESTOS PRIMEIROS
POEMAS QUE PUBLICA DESPÓIS D'UN ANO
ESPLORANDO EL QU'ÉL CHAMA «EL MUNDO
DAS LLETRAS MÁXICAS POSTAS NEL PAPEL».

Pasiando pollas caleyas
solo úa compañeira,
a mía solombra sin pena
vaga al meu llao, sin gloria.
Solo el camín paralelo
das noites sin soños
y dos días con medo

Escuita, meu neno,
el son d'esta terra
fendo sempre acordes
al compás del moverse del herba.
Condo nun houbo máis camín
qu'a morte en corpo ou en ánima...

• Embudo. Carpinteiría de Vivedro, Cuaña.

Entre a noite y el día poden verse,
se allumamos ben coa imaxinación,
as estrellas voltiándose d'espaldas
condo parpadían
y a llúa índose axeito como úa raposa
hasta que noutra llareira pousada atopa.

«A REDADA» («THE RAID»), DEL ESCRITOR NORTEAMERICANO JOHN STEINBECK, FÁLANOS DE DOUS ACTIVISTAS CAMÍN DEL SACRIFICIO NÚA CALIFORNIA EN PLENA ÉPOCA DA GRAN DEPRESIÓN, CON MILES DE TRABAYADORES VIVINDO NA PROBEZA Y BANDAS PARAPOLICIALES REPRIMINDO AS ACTIVIDADES SINDICALES. EL RELATO PUBLICÓUSE NÚA FECHA TAN SIMBÓLICA PRÁ HISTORIA D'ASTURIAS COMO OUTUBRE DE 1934 NA REVISTA *North American Review* Y INCLUÍUSE DESPÓIS NEL LLIBRO DE CONTOS *El valle llargo (The Long Valley)*, PUBLICAO EN 1938. AQUÍ TEMOS A UN STEINBECK QUE TA MEDRANDO COMO ESCRITOR. CINCO ANOS DESPÓIS D'ESTE RELATO, HA A PUBLICAR UN OBRA MAESTRA COMO *As uvas da ira (The Grapes of Wrath)*, UNDE AFONDA EN DALGÚAS DAS OBSESIÓIS QUE TRATA EN «A REDADA», COMO EL COMPROMISO DA XENTE ANÓNIMA, EL VALOR DA DIGNIDÁ HUMANA OU EL PROCESO D'INICIACIÓN Y AUTOCONOCEMIENTO INDIVIDUAL. A VERSIÓN EN GALLEGO-ASTURIANO É DE XOSÉ MIGUEL SUÁREZ FERNÁNDEZ.

JHON STEINBECK

I

Era de noite naquella ciudá pequena de California condo os dous homes deixaron el posto de comida y botaron a andar agayosos polos caleyóis. El aire taba chen del olor dulzón da fruta aformentada que chegaba das prantas d'envasao. Nel pico das esquinas, as farolas azules d'arco axenegábanse al vento y poñían nel tarrén solombras de filos telefónicos cimbrando. Os edificios veyos de madera taban silenciosos y tranquilos. As ventás cotrosas reflexaban atristadas as luces del camín.

Os dous homes eran más ou menos da mesma feitura, peró ún era muito más veyo qu'el outro. Tían el pelo mui curto y vestían calzóis vaqueiros. El más veyo llevaba un chaquetón de marineiro, mentres qu'el más novo vestía un xarsé azul del collo alto. Al baxar por aquella caye escura, os pasos resuaron fortes contra os edificios de madera. El home más novo empezou a xiprar «Ven conigo, nena señardosa». Parou de suteque.

—Quén me dera quitar da cabeza esa cántiga del demonio. Tuven todo el día con ella. Tamén é verdá qu'é úa cántiga ben veya.

El compañoiro volvéuse pra él.

—Tas asustao, Root. Dime a verdá. Tas morto de medo.

Taban pasando debaxo d'úa das farolas azules. A cara de Root puxo a súa expresión más gafa, os ojos medio zarraos, a boca rebixida y retadora.

—Non, nun teño medo —apartáronse da lluz. A súa cara volvér acalmar—. El que me gustaría sería tar más práctico. Tu xa lo fixiche, Dick. Sabes el que pode pasar. Peró eu nunca lo fixen.

—El xeito d'aprender é fénodo —indicou Dick sentenciero—. Nos llibros nunca has a aprender de verdá.

Cruzaronúa vía del tren. Úa torre de pisos un pouco al fondo taba allumada con lluces verdes.

—Mialma che ta escuro —dixo Root—. Ben sei qu'ha a salir más tarde a llúa. Aveza a salir condo ta tan escuro. ¿Has a falar tu el primeiro, Dick?

—Non, faislo tu. Eu teño máis experiencia que tu. Hei a tar mirando pra ellos condo fales y despóis hei a daryes unde sei que yes ha a doler. ¿Xa sabes el qu'has a decir?

—Claro que si. Téñolo todo na cabeza, cada palabra. Escribínlo y aprendínlo de corrido. Ougüín a paisanos cuntar que s'ergueran y nun foran quén a decir nin verbo y nesto empezaran a falar como se fora outro el que falara, y as palabras salíanyes como el augua d'úa boca de rego. Big Mike Sheane dixo que foi eso el que ye pasou a él. Peró eu nun quería pasar por ese mal trago, así que lo escribín.

Un tren chifró como un llanxido y al instante salíu d'úa volta y allumou cuas súas lluces terribles a vía. Os vagóis con lluz pasaron estrombeirando. Dick viróuse pra vello marchar.

—Nun iba muita xente nese —dixo contento—. ¿Nun dixeras que tou padre trabayaba nel ferrocarril?

Root esforzouse pra qu'el amargura nun ye asomara na voz.

—Claro, trabaya na vía. É guardafrenos. Botóume a patadas condo s'enterou del que taba fendo. Tía medo de perder el trabayo. Nun acababa de vello. Faléi con él, peró, nada, nun acababa de vello. Botóume a patadas —a voz de Root suaba esmorecida. Nesto, reparou en que s'abrandara y que pintaba como se botara en falta a súa casa—.

É el problema d'esta xente —volvou alló todo aroxo—. Nun ven máis alló dos sous empreos. Nun son quén a ver el que yes ta pasando. Avezáronse ás cadías.

—Apunta eso —dixo Dick—. É bon material. ¿É parte del tou parzamique?

—Non, peró podo metello se a ti che pinta qu'é bon.

Había menos farolas agora. Úa fileira d'alcañas medraba al son del camín, porque a ciudá empezaba a afroxar y el campo iba mandando. Al llargo del camín sin asfaltar ergúianse úas poucas casías con xardíos malcuriosos.

—¡Carayo! Ta escuro —volvou dicir Root—. ¿Nun teremos problemas? É úa noite ben al xeito pra fuxir se pasa daqué.

Dick resoprou debaxo del collo del sou chaquetón de marineiro. Anduveron callaos un bon pedazo.

—¿Pensas qu'ibas tentar d'escapar, Dick? —perguntou Root.

—¡Non xa! Vai contra as órdenes. Se pasa daqué hai que quedar. Nun es más qu'un neno. ¡Seguro qu'ibas salir correndo se te deixara!

Root púxose todo arrufao.—Pensas qu'es el as porque xa saliche úas contas veces. Cualquera que t'ougüira iba pensar que nun hai quen che poña el pé delantre.

—Eu alomenos téñolo ben pacido —dixo Dick.

Root iba andando cua cabeza gacha. Dixo axeitín:

—Dick, ¿tas seguro de que nun has a salir correndo? ¿Tas seguro de qu'has a quedar allí y aguantar el que pase?

—Pois claro que tou seguro. Xa lo fixen antias. Son as órdenes, ¿ou? É qu'é búa propaganda —tentou d'estremar a Root na escuridá—. ¿Por qué

mo perguntas, rapaz? ¿Teis medo de qu'él que salia correndo sías tu? Se teis medo, aquí nun teis miga que fer.

Root repilouse.

—Escuita, Dick, es un bon paisano. Nun ye has a decir a naide el que che vou cuntar, ¿verdá, ho? Nun lo fixen nunca. ¿Cómo hei a saber el que feiría se daquén me pegara na cara con úa cachiporra? ¿Cómo pode saber naide el que feiría? Nun creo que salia correndo. Tentaréi de nun fello.

—Ta ben, rapaz. Déixalo tar. Peró se tentas de salir correndo, hei a dar parte. Aquí nun hai sito pra putos cagaos. Nun lo esquezas, rapaz.

—Anda, xa valfu con eso de rapaz. Díceslo tanto que xa cheira.

As alcacias medraban máis mestas conto máis andaban. El vento fungaba axeitín entre as foyas. Un can roñou nún dos patios condo os homes pasaron. Un pouco de cerzo empezou a baxar pol aire y as estrellas sumíronse nel.

—¿Seguro que lo deixache todo amañao? —perguntou Dick—. ¿Teis os candiles? ¿Y os panfletos? Deixéilo todo da túa mao.

—Fíxenlo todo esta tarde —dixo Root—. Nun puxen os carteles einda, peró téñolos alló núa caxa.

—¿Tein combustible os candiles?

—Tein de sobro. Escuita, Dick, aposto a que dalgún cabrón chivouse, ¿nun che parez?

—Seguro. Sempre se chiva daquén.

—Xa, peró nun ougüiche daqué d'úa redada, ¿ou?

—Cómo demontres iba ougüir miga. ¿Pensas qu'iban vir dicirme que m'iban romper a crisma? Trémpate, Root. Teis os calzóis cagaos. Has a acabar poñéndome nervioso se nun cortas con eso.

Achegábanse a un edificio baxo y cuadrao, mouro y pesao na escuridá. Os sous pasos resuaron derriba d'un camín de trabas.

—Nun hai a naide einda —dixo Dick—. Imos abrir y prender dalgúa lluz.

Chegaran a un almacén abandonao. Os escaparates veyos taban mouros pola contra. Un anuncio de Lucky Strike taba apegao nel cristal a un llao y úa mujer Coca-Cola recortada en cartón taba de pé, como úa pantasma, nel outro. Dick abríu as portas dobles y entróu. Riscou un misto y prendeu un candil de queroseno; zarróu a tapa y puxo el candil derriba d'úa caxa de mazás balleira.

—Hala, Root, temos qu'amañallo todo.

As paredes del edificio taban bravas, con brochazos de cal. Un llotte de periódicos amarellaos acabara tiraos nun recanto. As dúas ventás de detrás taban chías de telas d'araña. Agá tres caxas, nun había máis nada nel almacén.

Root achegóuse a úa das caxas y sacou un póster grande col retrato d'un home pintao en colores encarnaos y mouros mui chamadeiro. Chantou el retrato na parede encalada, detrás del candil. Despois chantou outro póster al pé, un símbolo encarnao grandísimo derriba d'un fondo branco. Al cabo, emborcóu outra caxa de mazás balleira y puxo derriba panfletos y llibrios editaos en rústica. Os sous pasos resuaban derriba del soyao encoiro.

—¡Prende el outro candil, Dick! Ta escuro como a boca del lobo.

—¿Tamén che dá medo a escuridá, rapaz?

—Non, os homes han a tar aquí axina. Imos a precisar máis lluz condo cheguen. ¿Qué horas son?

Dick mirou el sou reló.

—As oito menos cuarto. Dalgús xa terían que tar al cayer.

Metéu as maos nos bolsos del chaquetón de marineiro y quedou de pé, sin saber muito ben qué fer, xunto a caxa dos panfletos. Nun había onde sentarse. El retrato mouro y encarnao miraba chamafeiro prá estancia. Root afixouse contra a parede.

A lluz d'ún dos candiles marellou y a llaparada foi apagándose axeitín. Dick achegouse a él.

—Penséi que dixeras qu'había pitriol abondo. Este ta seco.

—Penséi qu'había abondo. ¡Mira! El outro ta cuase chen. Podemos pasar un pouco a este.

—¿Cómo imos a fello? Temos que sacar os dous pra eso. ¿Teis más mistos?

Root rebuscóu nos bolsos.

—Namáis dous.

—¿Veslo? Agora temos que fer úa reunión con un candil namáis. Nun sei cómo nun m'ocupéi eu dos preparativos esta tarde. Peró tía outras encomendas na ciudá. Penséi que lo podía deixar da túa mao.

—Quizás pódamos botar dél de pitriol núa lata y despóis pasallo al outro candil.

—Claro, y meterye llume al sito. ¡Mialma es de muita axuda!

Root volvér vuéu apoyarse na parede.

—Quén me dera que chegaran xa. ¿Qué horas son, Dick?

—As oito menos cinco.

—¿Qué los tará entretendo? ¿A qué tarán aguardando? ¿Dixícheyes ás oito?

—¡Boh, calla a boca, rapaz! Vas ferme perder a paciencia. Nun sei qué los entretería. Quizabes teñan frío a os pés. Agora calla a boquía un pedacín —volvér vuéu meter as maos nos bolsos—. ¿Teis un pito, Root?

—Non.

Todo taba en calma. Sentíase llonxe el tráfico

d'automóbiles del centro da ciudá, el rumbar dos motores y dalgún pitido de ralo en ralo. Un can lladraba sin agayo núa casa de cerca. El vento axeneaba nas alcacias con refolóis suaves.

—¡Escuita, Dock! ¿Nun sintes voces? Pinta que xa vein —deron volta y escuitarón con atención.

—Eu nun sinto miga. Parecéuche que sentiras daqué.

Root achegouse a úa das ventás cotrosas y miróu pra fora. Al volver, paróu al pé del montón de panfletos y acuriosóulos mecánicamente.

—¿Qué horas son xa, Dick? —Trémpate, ¿ques? Tas volvédome tollo. Hai que ter coraxe pra este trabayo. Pol amor de Dios, amostra que teis un pouco de coraxe.

—Ai ho, nunca lo fixera antias, Dick.

—¿Qué pensas, que nun se nota? Nun hai más que verte.

El vento iba arreciando por derriba das alcacias. As portas estallaron y úa d'ellas abríuse axeitín, rinchando un pouco. A brisa entróu nel local, alborotóu el llotte de periódicos amarellaos del recanto y axenegóu os pósteres da parede como se foran cortinas.

—Pecha esa porta, Root... Non, déixala aberta. Asina imos a sentilllos miyor condo cheguen —miróu el reló—. Son cuase as oito y media.

—¿Píntache que virán? ¿Cónto imos aguardar, se nun aparecen?

El home máis veyo miróu pola porta aberta.

—Nun marcharemos antias das nove y media, como más cedo. Temos órdenes de fer esta reunión.

Os ruidos da noite chegaban más claros cua porta aberta: el baile das foyas secas d'alcacia nel camín, el lladrido regular del can. Na parede, el retrato encarnao y mouro pintaba amenazador

debaxo da lluz froxa. Secudiase, solto pola parte de baxo. Dick volvéuse pra mirallo.

—Escuita, rapaz —dixo axeito—. Sei que teis medo. Condo teñas medo, bótaye úa oyuada —aseñalou pral retrato col dido—. Él nun tía medo. Namáis te teis qu'acordar de todo el que fixo.

El rapaz miróu pral retrato.

—¿Tu cuidas qu'él nunca tuvo medo?

Dick respondéuye de mal xeito.

—Se lo tuvo, naide s'enteróu. Aprende esa llección y nun vayas por ei enseñándoye a todo el mundo cómo te sintes.

—Es un home bon, Dick. Nun sei el qu'hei a fer condo me manden solo por ei.

—Has a fello muito ben, rapaz. Teis madera. D'eso sei abondo. El que pasa é qu'einda nun tas caltrido.

Nesto, Root miróu prá porta.

—¡Escuita! ¿Nun sientes vir a daquén? —¡Deixa xa esa historia! Condo cheguen, chegarán.

—Ta ben... imos pechar a porta. Entra muito frío. ¡Escuita! Vén daquén.

Na caye sentíronse us pasos andando depresa, que despós botaron a correr y cruzaron el camín de madera. Un home con mono y pucha de pintor entróu na estancia. Alentaba todo afatigao.

—Rapaces, tedes qu'iscar d'aquí —dixo—. Vai haber úa redada. Naide vai vir á reunión. Iban deixarvos tiraos, peró eu nun podía consentillo. ¡Hala! Recoyede os tarecos y marchade. A festa ta al cayer.

A cara de Root taba pálida y tesa. Miróu nervioso pra Dick. El home más veyo trembaba. Metéu as maos nos bolsos y encoyéu os ombros.

—Gracias —dixo—. Gracias por avisarnos. Agora marcha. Imos a tar ben.

—Os outros pensaban deixarvos tiraos —dixo el home.

Dick asentíu.

—Claro, nun son quén a mirar pral futuro. Nun poden ver máis alló das narices. Marcha axina, antias de que te piyen.

—¿Peró nun vides, rapaces? Axúdovos eu a recoyer as cousas.

—Imos quedar —dixo Dick sin apestañar—. Temos órdenes de quedar. Hai que seguillas.

El home xa tiraba prá porta. Volvéruse.

—¿Queredes que quede con vosoutros?

—Non, es un bon rapaz. Nun fai falta que quedes. Quizáis podas valirnos pra outra volta.

—Ben, eu fixen el que puiden.

3

Dick y Root sentíronlo atravesar el camín de madera y sumirse na escuridá. A noite volvér vualló cos sous ruidos. As foyas mortas arrestoyábanse pol tarrén. Os motores rumbaban nel centro da ciudá.

Root miróu pra Dick. Puido ver cómo apretaba os puños dentro dos bolsos. Os músculos da súa cara taban tesos, peró ríuse pral rapaz. Os pósteres desapegábanse da parede y volvían al sito.

—¿Asustao, rapaz?

Root púxose todo garouto disposto a negallo y despós rendíuse.

—Si, touche asustao. Quizáis nun valia pra esto.

—¡Aguanta, rapaz! —dixo Dick dolente—. ¡Aguanta!

—Ta ben, dime por qué temos qu'aguantar, Dick. Seilo, peró quero volver ougüillo. Quero ougüirche dicillo.

Dick recitóu:

—«Os probes d'espírito tein que ver un exemplo... de fortaleza. A xente ha a ver al cabo un exemplo d'inxusticia». Ei teis, Root. Son as órde-

nes —volvéu sumirse nel silencio. El can volvéu alló cos lladrídos.

—Seguro que son ellos —dixo Root—.
¿Pensas que nos matarán?

—Non, nun avezan a matar a naide.

—Peró han a pegarnos y darnos úa mayega, ¿verdá? Han a mazarnos na cara con porras y rompernos el focín. A Big Mike rompéronye a queixa-dá por tres sitos.

—¡Aguanta, rapaz! ¡Aguanta! Y escuita. Se daquén t'ataca, nun é él el que lo fai, senón el Sistema. Y nun es tu a quen atacan. Atacan a Idea. ¿Has a acordarte d'eso?

—Nun quero salir correndo, Dick. Xúroche por Dios que nun quero. Se botara a correr, agarra-ríasme, ¿eh, Dick?

Dick achegóuse y púxoye úa mao nel ombro.

—Has a fello ben. Sei cóndo un home vai aguantar.

—Escuita, ¿nun teríamos qu'esconder os papeles pra que nun los queimen?

—Non. Quizáis daquén guarda un libro nel bolso y lo lle despóis. Entonciás sería búa cousa. Deixa os libros tar. ¡Y agora calla! Falar namáis lo empiora.

El can volvera alló col sou lladrido sin agayo. Un refolón de vento fexo engalar dalgúas foyas secas al pé da porta. El retrato da parede soltóuse y cayéu aspacín núa rincueira. Root achegóuse y volvéu chantallo. Dayundes, na ciudá, un coche pegóu un frenazo.

—¿Sintes daqué, Dick? ¿Sínteslos vir xa?

—Non.

—Escuita, Dick. Big Mike tuvo tiraou dos días cua queixada rota antias de que lo valira naide.

El home veyo volvéuse pra él enzoritao. Un puño zarrazo saliu del bolso del sou chaquetón de marineiro. Os oyos regañáronse al mirar pral rapaz.

Achegóuseye y pasóuye un brazo polos ombros.

—Escútame ben, rapaz —dixo—. Eu nun sei gran cousa, peró esto xa lo teño ben palmiao. Pódache asegurar úa cousa: condo chega... nun dol. Nun sei por qué, peró nun dol. Anque te mataran, nun ch'iba doler —quitóu el brazo y tiróu prá porta. Asomóuse y escuitóu nas dúas direccióis antias de volver entrar.

—¿Ois daqué?

—Non, miga.

—¿Qué... che pinta que los entretuvo?—
¿Cómo lo hei a saber?

Root pasóu saliva.—Pode que nun veñan. Pode que síá úa zarapayada que discurríu ese home, úa broma.

—Pode.

—¿Peró imos esperar toda a noite pra que nos rompan a crisma?

—Si, imos esperar toda a noite pra que nos rompan a crisma —dixo Dick arromendándolo.

El vento botóu un refolón gafo y despós apandóu dafeito. El can deixóu de lladrar. Un tren oullóu al achegarse al paso a nivel y marchóu estrombeirando, deixando a noite más someira qu'antias. Núa casa d'al pé, suóu un espertador.

—Daquén que trabaya cedo —dixo Dick—. Ben sei qu'un sereno —a súa voz suaba alta de más nel medio del silencio. A porta rinchóu y zarróuse axeitín.

—¿Qué horas son xa, Dick?

—As nove y cuarto.—¡Madéus! ¿Einda? Pensaba que xa era cuase pola mañá... ¿Nun teis gana xa de que veñan y acabemos con todo esto, Dick? ¡Escuita, Dick! Peme que sentín voces.

Quedaron quietos, tesos, escuitando. Adelantaron as cabezas a un tempo.—¿Ois voces, Dick?

—Penso que si. Como se falasen mui axeitín.

El can volvéu lladrar, d'esta volta mui dolente. Podía sentirse mui axeitín a xente marmurando.

—¡Mira, Dick! Penso que vin a daquén al outro llaó da ventá traseira.

El home más veyo ríuse entre dentes, intranquilo.

—É pra que nun escapemos. Tein el sito arro diao. ¡Valor, rapaz! Xa vein. Acórdate de que nun son ellos, é el Sistema.

Sentíuse el escaleyuar de pasuadas correndo. As portas abríronse de golpe. Un bon peteiro de xente xuntóuse na estancia, homes vestidos malcriados, con sombreiros mouros. Llevaban porras y trancas na mao. Dick y Root quedaron quietos, deretos, cua cabeza erguida, os oyos baxos, cuasementre zarraos.

Desque entraron, os atacantes dudaron. Amañaron un semicírculo alredor dos dous homes, cua cara regañada, aguardando a que daquén se movera.

Root miróu d'esgueira a Dick y víu qu'el home más veyo mirábalo fríamente, críticamente, como se tuvera xuzgando el sou comportamento. Root metéu as maos trembando nos bolsos. Obrigouse a dar un paso. A súa voz pintaba un grayido por causa del medo:

—Camaradas —berróu—, sodes homes igual que nosoutros. Todos somos irmaos...

Un trocho de madera salíu volando y deuye nun llaó da cara con un ruido xordo. Root cayéu encorciyao y apoyóuse nas maos.

Os homes seguían callaos, mirando pra él.

A Root costóuye caro erguerse. Da oreya salíaye un regueiro de sangre que ye arroyaba pol pescozo. Tía el llaó da cara inchao y colorao. Volvéu a poñerse dereto. Xemía del enfougao que taba. As maos xa nun ye trembabán, a súa voz era segura y forte. Os oyos ardíanye nun éstasis.

—¿Nun lo vedes? —berróu—. Todo é por vosoutros. Tamos féndolo por vosoutros. Todo. Nun sabedes el que tades fendo.

—¡Matade a esos cabróis comunistas!

Daquén botóu úa risada histérica. Y entoncias tiráronse derriba d'ellos.

Mentres cayía, Root víu d'esgueira a visión da cara de Dick poñendo úa sonrisa tesa, dura.

4

Xurdíu á superficie úas contas veces, pero sin acabar de recordar de todo. Al cabo, abríu os oyos y empezóu a reconocer as cousas. Tía toda a cabeza y a cara cuberta de vendas. Namáis daba visto úa rayolía de lluz por entre os párpagos inchaos. Tuvo un bon pedazo deitao, tentando d'aclarar os pensamentos. Entoncias sentíu a voz de Dick al pé d'él.

—¿Espertache, rapaz?

Root tentóu de falar y precatóuse de qu'a súa voz era un gaznido rouco.

—Eso pinta.

—Deronche ben na cachola. Penséi que t'ibas. Tías razón col da nariz. Nun che vai quedar mui guapa.

—¿Qué che fixeron a ti, Dick?

—Nada, rompéronme un brazo y un par de costellas. Teis qu'aprender a tapar a cara contra el tarrén. Eso salvache os oyos —paróu y coyéu folgos carosamente—. Manca respirar con úa costella rota. Ben deitamos de qu'os polis nos pañaran y nos trouxeran aquí.

—¿Tamos na cárcel, Dick?

—¡Si! Na celda-enfermeiría.

—¿Con qué cargos?

Sentíu que Dick quería rir entre dentes y que queixaba al fello.

—Incitación á revolta. Han a botarnos seis meses, ben sei. Os polis confiscaron os panfletos.

—Nun yes dirás que soi menor d'edá, ¿eh, Dick?

—Non, ho. É miyor que nun fales. A túa voz nun é que súa muito ben. Tómalo con paciencia.

Root tuvo callao, envolto núa nubre de dolor xordo. Pero d'alló a un bocadín volvén falar.

—Nun dolía, Dick. Prestaba. Sentíame contento... y ben.

—Fixíchelo bárbaro, rapaz. Fixíchelo tan ben como el miyor. Asina yelo hei a cuntar a os del comité. Fixíchelo muito ben.

Root esforzouse por agarrar úa idea na súa cabeza.

—Condo taban mazando en min quería diciryes que nun me daba máis.

—Claro, rapaz. É el que che dixen. Nun eran ellos. Era el Sistema. Nun teis que querellos mal. Nun saben miga.

Root falaba con voz de sono. El dolor iba adormecéndolo.

—¿Acórdaste da Biblia, Dick, que diz dalgo asina como «Perdónalos porque nun saben el que fain»?

Dick retrucouye con dureza.

—Deixa esas trangayadas da relixón, rapaz — citóu—: «A relixón é el opio da xente».

—Claro, xa lo sei —dixo Root—. Peró nun era úa cousa relixosa. Era como... eu sentíame como dicindo eso. Asina talmente era como me sentía.

NAS PRIMEIRAS DÉCADAS DEL SIGLO XX, EN CASTRIPOL AMAÑÓUSE UN MOVEMENTO DE REXENERACIÓN POLÍTICA PR'ACABAR COL CACIQUISMO DEL PARTIDO CONSERVADOR, QU'EN ASTURIAS MANEXABA TODOS OS RESORTES DEL PODER. EL ABANDEIRAO D'ESA LLUITA FOI VICENTE LORIENTE CANCIO, LÍDER DEL CHAMAO PARTIDO INDEPENDIENTE QUE DESPÓIS SE XUNTÓU COL PARTIDO REFORMISTA DE MELQUÍADES ÁLVAREZ. EL SOU ÓRGANO D'EXPRESIÓN, EL PERIÓDICO DECENARIO *Castropol*, PUBLICABA DE RALO EN RALO POESÍAS HUMORÍSTICAS CON TRESFONDO POLÍTICO FIRMADAS COL ALCUÑO DE *Farruco*. OS TÉRMINOS POPULARES CON QUE CHAMABAN A OS CONSERVADORES (*os veyos*) Y A OS REFORMISTAS (*os novos*) DABAN PÉ A FARRUCO A DISCURRIR VERSOS CHOCANTES UNDE EL VEYO SEMPRE SALÍA PERDENDO ANTE EL NOVO Y UNDE SE PODÍAN ADIVIAR SITUACIÓIS OU DISPUTAS POLÍTICAS DEL MOMENTO.

DETRÁS D'ESE *Farruco* TABA EL POETA LOCAL RAMÓN GARCÍA GONZÁLEZ (1870-1938), QUE PUBLICARÍA NA MESMA IMPRENTA DEL PERIÓDICO ANOS DESPÓIS, EN 1920, UN POEMA LLARGO, *Amarguras d'un viaxe*, QUE FOI A

PRIMEIRA OBRA EN GALLEGOSTURIANO EDITADA EN VOLUME.

GARCÍA GONZÁLEZ, LLICENCIAO EN FILOSOFÍA Y LLETRES, DESPÓIS DE FER ESCOLA POR ASTURIAS, VOLVÉU PRA CASTRIPOL, UNDE FOI CONCEYAL POL PARTIDO REFORMISTA. COSTA CARO FIGURARSE ESE CARÁCTER CHOCANTE QUE DEIXAN VER OS VERSOS HUMORÍSTICOS DE FARRUCO NÚA PERSONA TAN SERIA, RELIXOSA Y FORMAL COMO LA TEN DESCrito DA CONDO VICENTE LORIENTE CANCIO, FIYO DEL LÍDER POLÍTICO CASTRIPOLEÑO Y ALMA DA BIBLIOTECA POPULAR CIRCULANTE.

COMO MOSTRA D'ESTAS COMPOSICIÓIS HUMORÍSTICAS, DAMOS A CONOCER TRES POESÍAS PUBLICADAS NEL DECENARIO CASTRIPOLEÑO EN FEBREIRO, OUTUBRE Y DESEMBRE DE 1912 QUE DEIXAN VER EL XEITO TÍPICO DOS VERSOS SATÍRICOS DE FARRUCO CONTRA *os veyos*. OS TEXTOS, ANQUE SE DEIXARON OS MUITOS CASTELLANISMOS QU'USA EL AUTOR, TÁN AXEITAOS EN PUNTUACIÓN Y ACENTUACIÓN, Y CON CAMBEOS MÍNIMOS PR'ACHEGALLOS Á ORTOGRAFÍA ACTUAL DEL GALLEGOSTURIANO.

XOSÉ MIGUEL SUÁREZ FERNÁNDEZ

Ababoriaba a cocía
como si fora el infierno;
pola lumieira fuxindo
iban as chispas pral vento;
quéixase a leña estalando
y el unto chirriaba dentro
da tixela y daba brincos
de puro sufrir ardendo.
Sentados, al pé del lume,
taban Xuaquina y os nenos:
ela revolvía a pasta;
elos mirábanla serios.
—¿Ha de ser pra min, mamá,
ese que fagas primeiro?
Esto decíanlo todos
y ela seguíu revolvendo.
Alzóuse, al fin, a garfela;
na tixela cayéu dentro
el chorro blanco da pasta
y, nun instante, amarelo
taba, na mau de Xuaquina,
el cereixolo primeiro.
—Pra min, pra min —dicen todos
erguéndose de contentos,
y as manías levantaban
que daba gusto de velos.
Tamén, mirando y erguido,
taba el gato xunta d'elos.
Como todos lo pedían
y eran todos a coyelo,
resbalóu el cereixolo
y deu consigo nel suelo.

El gato botóuye as uñas
y escapóu con él lixeiro;
foise a un rincón y papóulo,
y despóis, mirando a os nenos,
¡Miau!, yes dixo el condenado,
el focico relambendo.
Si algún *veyo* lo observara
dixerá pra os sous adentros:
tu relambíchete al fin
y eu chupo acabar dafeito.

A pulga

Sobre a soleira da porta,
tomando el fresco das ramas
d'un castaño que plantado
á veira da casa taba,
lía Florencio un periódico
mentras a xanta descansa.
Deletriaba nun artículo
que falaba das hazañas
d'un cacique, cómo chupa
del probe aldiano a substancia,
fai y desfái, y alí donde
non chega a lei chega a trampa,
condo unha pulga sentiu.
Non fixo máis que rascala,
pero a pulga continuóu
y xa puxo mala cara.
Quixo deixar el periódico,
mas a afición tal ye chama
lo que le, líos da manera,
que lendo el home se pasma.
A pulga non se descuida,
aquí y alí fina clava
el aguiyón y en sorber
madeus si entende de pausas,
pero Florencio, qu'é home
a quen non sentan as chanzas
y ten a sangre más viva
que lume que dá na paya,
mandóu á pasa a lectura,
listo a perneira remanga,
y buscando entre gruñidos,
todo feito un cascarrabias,

aquela pulga da fame,
con ganas de distripala,
en vez de pulga encontróu,
porque a pulga xa escapara,
a perna feita unha criba
desde a rodiya hasta a planta.
Deu á cabeza bufando,
y a cara roxa de rabia,
recordando lo que lera,
del cacique as malas mañas,
dixo el home pesaroso
de non poder atrapala:
«Era pulga de cacique
pois que chupaba con alma».

• *Cocía de lleña. Casa particular, Seroiro, Ibias.*

A compota

¡Paf!, ¡paf!, ¡paf! Nel lume hundida,
sudando ufana entre as llamas,
qu'alegres y buliceiras
la envolven, chuchan y abrazan;
fachendosa coa fartura
que ten cocendo na panza,
ricas tayadas de pera,
viño y azucré da Habana;
oronda de tanta dicha,
feliz en tanta abundancia,
entre os vapores que solta
y chorro a chorro s'escapan,
lanza a cazola esas voces
pola abertura da tapa.
Hai gran festa na cocía;
francas as risas estalan,
y el contento bule en todos
y resplandece nas caras.
Sobre a mesa del escano
xogan os homes ás cartas;
cerca d'elos as mujeres
filan, calcetan y parlan;
os rapaces sacan chistes
por agradar ás rapazas,
y os nenos danse coa pucha,
chillan, rebincan y danzan.
¿Qué demonios hai na ola
pra causar tanta algazara?
Xa dixen: cachos de pera,
viño y azucré da Habana.
¿Y esto qué é? Pois a *compota*.
¿Con qué outro nombre se chama?

Nun rincón, cerca del lume,
tomando el calor das brasas,
vese un probe a quen abrigo
aquelha noite se daba.
Nun era novo, qu'a neve
xa ye blanquiaba nas barbas.
Os vapores que da ola
fartos d'olor s'escapaban,
al refregarye a nariz
enterneçíanye a entraña,
y iba sentindo un afecto
hacia a cazola, y tan rara
atracción, qu'as maos, madéus,
si nos bolsos se ye aguantan.
Pois nun momento en qu'os homes
s'enredan nunha xugada
y van a vela as mujeres
y os nenos alí se clavan,
él escurríu unha mao
y separaba na tapa,
condo un rapaz que lo víu
«el veyo, el veyo» gritaba,
y al volver todos os oyos
él retiraba a manaza.
—¿Qué iba faguer, bon amigo?
—gritóuye el amo da casa.
—Nada, señor —dixo baxo—;
comprométenme as tayadas.

• Trabas. Carpintería de Presno, Presno, Castropol.

Sácanse pola fruxo

A esistencia del Premio Xeira de Narracións Curtias axuga sin romedio cua voluntá de sobrevivir, col esfouto diario pola pervivencia dúa lingua. Os mesmos organizadores reconocen que fai veinte anos, condo nacéu el certame, nun eran quén a imaxinar sequera quén iba presentarse ou a quén ye poderían dar el premio, pero foron pasando os anos y xurdindo un bon peteiro de narradores mentres el premio medraba, como un monte cada vez más espeso onde xa se ten úa vista del conxunto (del monte) por riba de cada árbol por separao.

A luita pola supervivencia qu'agayó sempre a Xeira foi trasmitíndose a os sous ganadores. Así, na naturaleza d'estos relatos hai un apego pola terra (penso qu'a metáfora del monte y os árboles atinou) condo debecen por situar as súas hestorias dentro del occidente asturiano, qu'é el ámbito lingüístico da fala.

Aquellos narracións del empezo siguían temas comúis na literatura eonaviega: a fantasía más ou menos popular, os relatos costumistas da zona, el terye lei á terra, os casos sacaos del esperencia vivida... y a señardá por un tempo xa pasado ou por un mundo a pique d'acabar.

Neste volume segundo de narracións ganadoras, as más novas, hai úa continuidá temática, pero

vense rachaduras cada vez más fondas, algo inevitable pola mesma dinámica literaria, qu'achecha temas novos y úa relación distinta col lector; tamén porque el mañucín d'escriptores faise mañuzo y cada ún ven col sou xeito d'entender a literatura; y porque el mundo, ese noso ás veces tan apartao, esquecido y mal comunicao del occidente tamén vai cambiando col tempo.

El xuntoiro de voces novas amaña tamén retóricas novas y estilos narrativos diferentes, agrandando a sensación de rachadura, de diversidá. Peró a esgazadura einda nun é pra sempre. En muitas d'estas narraciós ese tentar de dirse nun vai máis pr'aló d'un dir y volver, salir namáis un bocadín del mundo que queremos y chuchamos, indo de visita á casa ayía pra volver lougo prá nosa. A ferramenta pra esgazar pode ser úa volta pol pasao, un viaxe na emigración, úa permanencia doliosa nun hospital, a guerra civil... pero al cabo aguardan sempre a familia, a terra y a casa.

Os relatos siguen neste volume el mesmo orde cronolóxico nel que ganaron el premio Xeira, y resulta chamadeiro qu'el primeiro d'elos «El vecín más cordo de todos», de Juan José Maseda, sía un alegato en defensa da literatura al servicio del pasao, da Naturaleza, un casamento cos dez anos anteriores del premio, literatura da xente pra qu'el mundo d'antes, que queremos que sía el de sempre, nun nos esqueiza. El compromiso con ese mundo chega a fer que mande el tema por riba da retórica: «Se fais por que el relato quede guapo, pinta que perde naturalidá».

«Dos tempos, os miyores», d'Alba González Fernández, presenta algúas novedades: ta escrito como un diario y con úa estructura d'ida y volta pral

empezo da hestoria y pral acabo, anque pol medio apareza úa hestoria del pasao onde se chufan as búsas cualidades da xente del lugar escontra dos valores da sociedá moderna: «Gustaríame pensar qu'erañ búa xente, tían más respeto hacia as persoñas». Cibrán, el rapaz, personifica el mundo pasao. A escena del acabo (música, luces) era a manera más fácil «de dicir que nun lo esqueicera».

En «As cereixas», d'Aurora García Rivas, retrátese tamén a vida pasada, nel estilo lírico propio d'esta poetisa que narra. En Aurora, a señardá pol mundo perdido ou a pique de tar, fai visióis en elementos simbólicos (cereixas pintadas nun prato) ou amura nas linias del texto: «Nun hai nada tan guapo como unha cerdeira cos ramallos movidos pola brisa...». A protagonista amala pero sana. A ermá morre. Simboliza a morte d'un mundo y d'un tempo.

«A fiya del xastre», de Marisa López Diz, tamén bota a andar nel pasao, condo Franco, pero failo d'un xeito tan poético, retóricamente trabayao y con tantas mostras d'eso que chaman realismo máxico, qu'a mesma maxa saca al relato fora del sou tempo.

Y se Marisa ye dá á súa narración úa mao d'intemporalidá qu'axuda a botala fora del contesto que todos conocemos, Ágata García Castro vai más lonxe con «Gol», al presentar tamén úa hestoria del pasao anque cua rachadura da emigración y da guerra civil, y con un elemento da modernidá (el fútbol).

Continúa na mesma xeira de sacar el relato del contexto materno Ricardo Saavedra, autor d'«As partixas». Aquí, a retórica prestada del castellano,

testa d'epítetos, y el espírito administrativista y universal del tema (úas partixas, el papeleo) róubanye á hestoria algo de localismo. Tamén hai que dicir qu'a narración ta escrita nun estilo sólido, espeso, onde a hestoria queda por baxo del xeito nel que contala... pero as cousas pasan en Tapia, seguimos na nosa zona.

Aurora Bermúdez Nava puxa tamén por levar a súa hestoria lonxe del contesto conocido. Sou padre acábase nun hospital. Axudan a terminoloxía médica y el lugar, ademáis da sensibilidá personal d'autora, pero condo todos volven prá casa, chega outra vez a normalidá. Por eso «Tempo de dolor» bota mao del «na casa, con nosoutros, nel sou mundo...».

En Iván Iglesias Fernández, *Cazarón*, atopamos outra apostxa pola deslocalización. El conto empeza nun campo de concentración dos nazis, axudan a narración rialista y crúa, a montueira léxica y a retórica acastellanada y ben feita pero... seguimos volvendo prá casa, anque neste caso «El Maño» sía un personaxe d'outra terra hispana que vai dar a un lugarín da nosa terría, Valdiguales, pra ensiñarnos a todos qu'el personaxe y a súa terra son bus.

Despós de muito tentar de deslocalizar y descontestualizar as hestorias, el obxectivo tería que lograrse. As dúas obras ganadoras últimas xa son testimonio da meta conseguida.

En «Amazonas», Miguel Rodríguez Monteavaro propón a idea del Destino dentro d'úa narración fantástica, ayía, onde os parzamiques y outras hestorias anteriores mézcranse amañando un conto dentro d'outro. É a narración máis descontestualizada, a máis apartada da nosa terra del Navia-Eo, polo menos na súa proposta temática.

Esa zuna de salir prá fora, a trabayar úa literatura en abertal, sigue dándose en «Hiperhidrosis», d'Alba González Fernández. El autora, ganadora dúas veces del premio Xeira, propón un relato aberto y coral, un tema d'actualidá (suceso dos periódicos), chegando a un exemplo totalmente ayén al contesto (mundo/tempo) da narrativa na fala.

¿É este el curume da deslocalización? ¿Chegamos de verdá a úa rachadura definitiva entre os temas de ayer y os d'hoi?

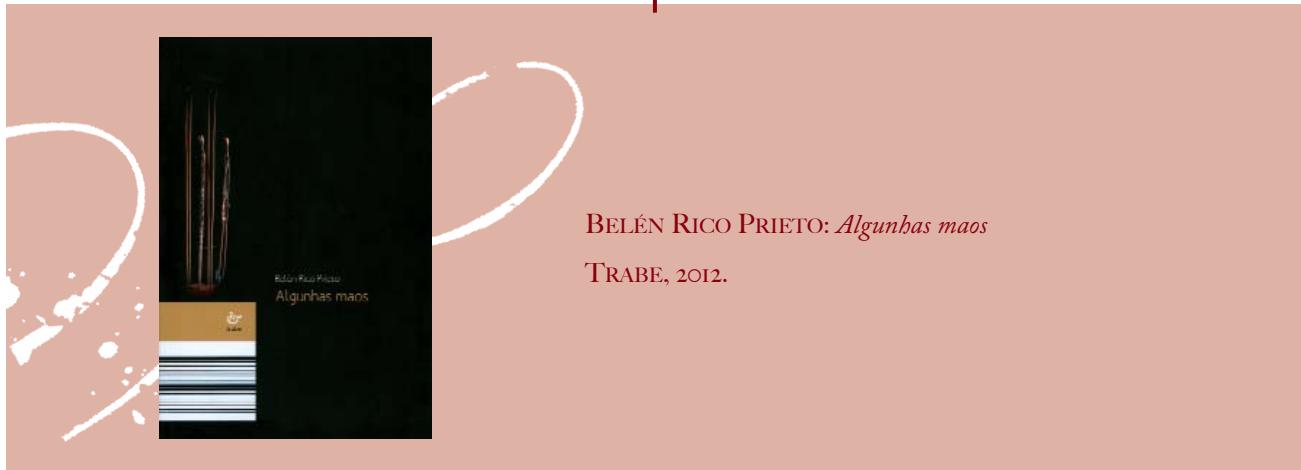
Eu penso qu'einda vamos conocer narraciós que falen da terra, del mundo de sempre y a súa xente, pero el camín xa ta empezao y os escritores d'agora van féndolo andadeiro cuas súas propostas: a poesía d'Aurora García Rivas o Marisa López Diz y a narrativa sólida de Ricardo Saavedra, Cazarón ou Monteavaro. Tamén cuas mujeres chega outra mena de literatura. Condo escriben, muitas veces pinta que lo fain pra seren lidas por outras mujeres ou desde úa sensibilidá femenina; esto dase, por exemplo, en Aurora Bermúdez; quedan ademáis as ideas orixinales d'Alba González ou Ágata García...

Hai, en resume, úa literatura cada vez más aberta y plural, temática y estilísticamente, como era de supoñer. Y é fácil adiviar qu'a literatura que ta por vir irá afondando na xeira de descontestualizar as hestorias, de salir da casa. Peró nel día d'hoi a estos autores novos einda se yes saca pola fruxe, pola asomeñanza con aquellos outros qu'empezaron el camín. Os primeiros árboles del monte.

JOSÉ MANUEL MARTÍNEZ CASTRO

• Habitación. Taller privao. Arbón, Villayón.

Debuyando queixas que son versos

Algunhas maos, de Belén Rico, é el poemario primeiro d'esta escritora nacida na Veiga, da qu'hasta agora sólo ye sabíamos da súa inclinación y el sou gusto polas narraciós cortas, anque xa publicara dalgús poemas nesta mesma revista. Trátase d'un libro composto por veintidous poemas, nos que pouco a pouco y de xeito vai debuyando un puñado d'esperiencias propias. Tamos, pos, ante unha poesía que, se deixamos fora ún ou douos poemas, podemos calificar en boa medida d'íntima y personal, onde se vai espindo al tempo que parece ir conocéndose, según ela mesma nos confesa nel prólogo. Alí mesmo tilda esta primeira entrega de «librín», quero pensar que non tanto pola súa estensión —en poesía nun acostumbran a casar a cantidá coa calidá— nin muito menos por falsa modestia, senón más ben por esas dudas que yes entran dafeito a os poetas —pro más a os novos— cuando pensan se pode ter algún interés pra os demás a expresión d'unhos sentimientos tan personales. Ou pol medo, ás veces, a qu'eses versos, que con tanto afán y tanta congoxa foron elos cribando y xuncindo, yes poda parecer a quen los lea un simple xogo literario, un pasatempo. Nada máis lonxe da realidá nel caso que nos ocupa. Despós de descifralos, de desentrañalos, ún

ten a sensación d'anagarse en realidá teñida de poesía.

Os distintos poemas del libro nun compoín un todo unitario, al menos nel sentido de poder valoralos como partes d'un único poema, qu'al final puidera levarnos a unha reflexión ou acarriar unha idea universal. Nun quer dicir esto que yes falte unidá. Ben puidéramos dicir qu'a unidá dáyela a propia autora nesas confesióis sobre sí mesma («Eo»), sobre os parentes máis chegados («Carta a Generosa» ou «Letanía»), sobre os sitios queridos («A Puntía») ou aquellos outros apropiados pral amor («Praos de lin», «El meiz»), ou sobre unha das súas grandes preocupacióis, a fala de noso («As palabras que vos debo», «A fala escuita», «Herenxias»). Son poemas distantes nel tempo, según ela mesma nos dice; son sésigas que la van conformando ante a interesada mirada del lector como asentada, namorada, señardosa, batalladora. Y todo elo sobre esa aparente variedá.

Boa parte d'esta pluralidá temática ta teñida d'un dolorido sentir, del que poucos poemas s'esapan. Quizás sólo ún de xeito claro, el dedicado al cuco —de verso corto y ritmo saltarín, que parece querer asomeñar os movimentos d'este arneyo y rebuliceiro paxarín dos nosos árboles—. Emparzaos con este nel tono, non nel tema, atopamos os que falan dos sitios apropiados pral amor, onde a única luz son as candelas del meiz ou onde sirve de molido el herba dos praos de lin.

D'esa tonalidá dolorida precatase ún dende el primeiro poema, «Chove. / Choro. / Nadie m'enxuga». Que ye fai chorar «hasta romper as fontes. [...] berrar / botar a pena fora / quedar baleira del medo». Estos berros fainse carne na «Carta a Generosa», súa abola, mujer de corpo menudo y corazón grande, a quen a vida nun ye deparou un

camín de rosas, pro con detremino y coraxe soupo sobropoñerse a cuantas calamidades se ye foron presentando. Ten esta «Carta» unha andadura narrativa que se vai entrecortando con lanxidos, escouguidos que nos martelan as vidayas. Parecida andadura y verso largo tópase tamén en «Letanía», anque agora, a ritmo de nana, Belén-madre quéixase del paso del tempo que mudou sin escúpulo a súa fiya de nena a mujer. Nun ye esqueicen os sitios da súa infancia, el sou barrio «A Puntía, / Paraíso Perdido, [...] A Puntía, norte al sur», que nos recorda non figurativamente senón como emocionalmente vividos. Dentro d'estos poemas doliosos hai qu'encaxar os dedicados á fala, voltos gritos de protesta contra quen nola queren trespintar, contra quen «cambian as palabras / fain de veyas novas, / traen novas de lonxe, / sin son, que nun sonan»; nun falta ás veces unha serena conformidá, «Heredéi una fala / qu'esqueice / col tempo». Quen conocemos a Belén sabemos que de familia ye vein as preocupacióis y os desconsenos por manter viva esta fala; por eso, en «Palabras que vos debo», déixanos un puñado d'elas: habituales unhas —*silva, caleyón*—, pouco conocidas outras —*tarula, suqueiro*—, esquecidas as más —*ambozada, moledón, sosega, semberguyó*—. Nun é a mía intención fer un reconto detallado de todos os poemas, pro nun quixera pasar por alto el que ye dá empezo al libro y que curiosamente lo titula «Acabo», dedicado a José Saramago, escrito tres días despós da norte del Nobel portugués. Vén a ser unha especie d'epílogo nel que, se ye femos caso a os últimos versos, parece querer anunciar-nos un cambeo de temática pral futuro, cara a unha poesía menos personal, más informativa, «a mía vida / vai ser / un cuaderno de bitácora / que che vai dar cuenta / de cada inverno / de cada primavera / de cada tardía». Se así fose, tamos segu-

ros que nun ha perder miga da naturalidá y del coraxe qu'hasta aquí ye conocemos.

Os poemas nun tán ermanaos por temas. Nun parecen responder a un orde claro. Solamente sería Belén a que podería dicirnos se a disposición sigue el orde cronolóxico nel que foron escritos ou más ben se reparten seguindo el afán de deixar estos versos esparramados como desparexa y esfiliada é a vida que los formenta.

Pódese afirmar sin medo a quivocarse que Belén, inconformista por naturaleza, escapa das modas. Nun é posible encaxala en grupo ou tendencia algunha das que conocemos, el poder felo sempre axudaría y aforraría trabayo a quen intentara comentar os sous versos. Nun atende á rima: «[...] poemas / de versos que nun riman»; nin atopa acomodo nas estrofas clásicas. Apostá pola autenticidá sobre todo lo outro, obedecendo a un principio dominante nel poemario: se vai espirse nun sería lo más indicado qu'envolvese, qu'esconde se os sous sentimientos por debaxo de prerrogativas estéticas. Por eso escapa da expresión más vistosa y chamadeira pr'amoldarse á fala y al tono

coloquial. As figuras poéticas, metáforas y comparaciós sobre todo, tán coyidas del tarrén que pisamos a diario: «[a mía pena] como el augua / nunha cesta de bringas», «a noite como unha cadel», «encherme de sol / caliente / como el que paña mía abola / sentada al pé da porta», «parece a nena un rolín», «as nosas pernas / cerna embelecada», «os lanxidos / pegas paroleiras...» y outras muitas son unha boa demostración de lo dito.

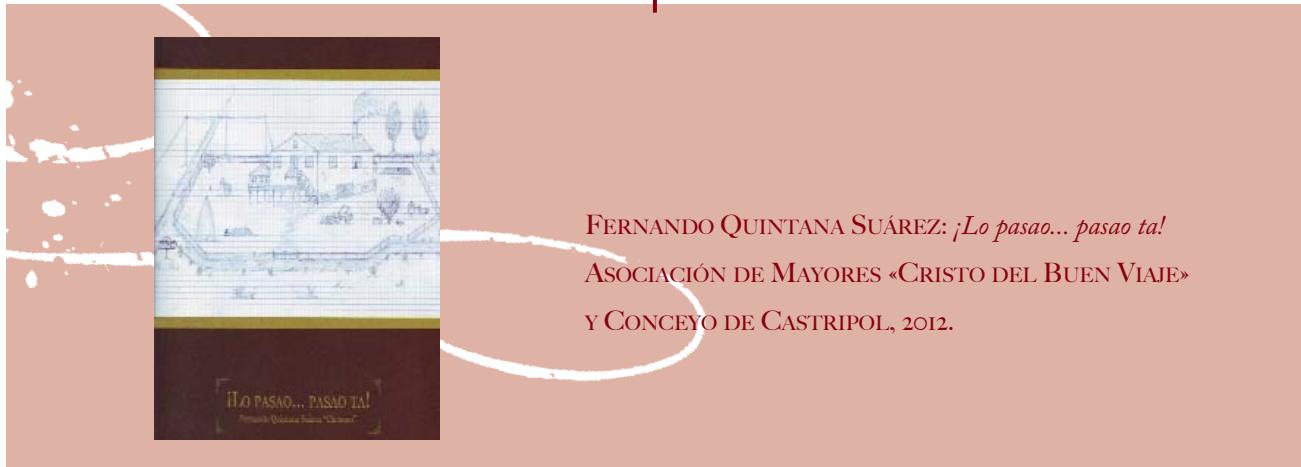
Falar da ceremonia creativa d'un poeta nun é cousa duada, sobre todo cuando se trata de poesía intimista. Por eso é d'agradecer, como neste caso, qu'a propia escritora lo deslinde nún dos poemas, pra min, más formalmente conseguidos de todo el poemario, «El alfonil», del que nun me resisto a recoyer aquí os primeiros versos: «Esfarelo palabras, / aneino ilusióis, / xonzo choros, / acaraviyo acordanzas, / acougo costeladas, / acalento esfoladuras, / afalo cántigas. / Brego».

Se alguén trabaya a lingua pra domeñala y xoncela al sentimento son os poetas. Por eso saludamos, dende aquí, a chegada pública de Belén a este pequeno Parnaso da nosa fala.

JOSÉ ANTONIO FERNÁNDEZ VIOR

• Chaminía, Cadena DECCA. Penouta, Bual.

El remole d'un tempo pasao

Nun é desconocido prá mayoría el gusto pol teatro que se dá na comarca máis occidental asturiana da mao dos grupos teatrales locales: as siyas das casas salían polas tardes de brao pra completar el aforo del obra que s'estrenaba nun local ou hasta nas prazas más axeito pra estos menesteres. Esta afición levó al aparición d'autores qu'acheaban el obra á realidá social del público y que, ademais, nun xesto de total naturalidá, faíñlo na lingua qu'este usaba de común pra buscar úa maior cercanía y satisfacción xeneral dos asistentes ás representaciós.

Este gusto por este teatro costumista tradúcese núa tradición literaria abondo veyá que parte de finales del siglo XIX chegando hasta os nosos días y que ta ben estudiada por Xosé Miguel Suárez Fernández en abondos artículos ou nel libro *El Teatro Aldeano da Biblioteca Popular Circulante de Castriñol*. A primeira obra teatral en galego-asturiano da que temos referencias é *Un esfoyón en Casarego*, del tapiego Sabino Fernández, y que data del ano 1899; y el segundo libro impreso na nosa lingua, xa nel ano 1922, é un obra de teatro, *Un feixe de tapiegadas*, escrita pol taramundés Conrado Villar Loza. Houbo outras obras de diversos autores y estilos pro sempre de temática costumista como *Cousas*

d'outro tempo. Condo el cariño é de verdá... del Agrupación Artística d'Armal y representada nel ano 1936; ou as nove obras del Teatro Aldeano, da B.P.C. de Castripol, que, se ben nun se poden definir propiamente como teatro costumista, utilizan esa mesma cercanía pra faer el labor pedagóxico buscao. Tampouco As Figueiras, localidá del autor del libro del que se vai falar, quedó fora d'esa realidá: nel ano 1926 estrenouse a comedia *El trato*, de Francisco F. Arias Campoamor, que foi recuperada y publicada nel ano 2005.

A consolidación literaria d'esta tradición chega a lo largo da segunda metá del siglo XX, encabezada sempre pol tapiego Manuel García-Galano, verdadeiro padre del teatro costumista en galego-asturiano y qu'inda hoi en día sigue dando corpo á nosa literatura. É nesa época, más concretamente nel ano 1964, condo Fernando Quintana Suárez, conocido col alcuño de *Chenano*, escribe el obra qu'aquí reseñamos, *¡Lo pasao... pasao tal!*, qu'agora ve a luz editada pola Asociación de Mayores «Cristo del Buen Viaje» y el Conceyo de Castripol, anque, como ben indica Chenano nel empezo del libro, xa foi estrenada na Fundación Villamil naquel ano.

Chenano é un veyo conocido la literatura en galego-asturiano, con colaboracíos periodísticas na nosa lingua en libros de festas, ademáis de compoñer a letra de varias canciós de carácter local como «San Romanín» ou «Un canto a Figueras», que xa forman parte del cancioneiro popular pixoto.

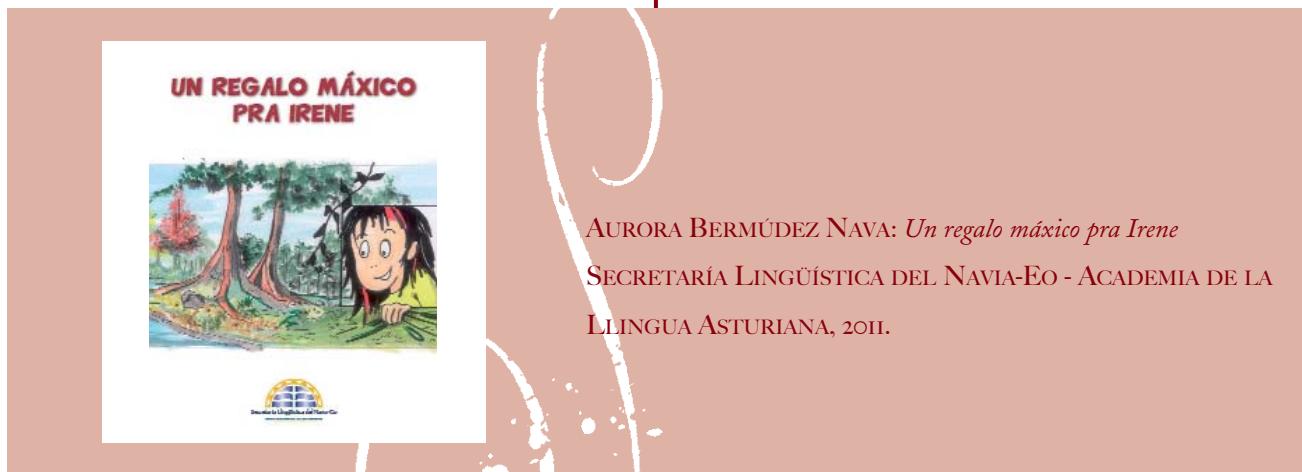
¡Lo pasao... pasao ta! é un sainete ambientao nas Figueiras d'aquellos anos —más concretamente nel barrio de Rozadela— chen de guiños locales

qu'han entender con gusto os lectores pixotos d'aquela xeneración. A pesar del labor mariñeiro del autor, que dedicou á pesca toda a súa vida, y contra lo que puidese pensar el inxenuo, el obra sitúase nún dos barrios de labradores das Figueiras. El ambiente rural y os guiños citoas, fainlo formar parte d'ese teatro da costume nel que Chenano entretén al público con úa temática y linguaxe más atrevido qu'el habitual d'esas obras. Failo ademáis con un ritmo y úa rima que fain más chamadeira el obra pral espectador.

Sin qu'el sainete se salga del típico conflicto interxeneracional y da ruptura social entre novos y veyos, el apostar porque esa ruptura se traduza nel embarazo da fiya solteira y sin compromiso da familia nun deixa de ser un atrevemento pral época dos anos sesenta da que falamos. El uso del linguaxe más coloquial pol padre da familia é úa mostra tamén dos avances nel tempo d'este teatro costumista, que sempre ofrecía a realidá d'un xeito menos directo.

Entre *fornigos, albeitres* y *gancelas* deixa ver Chenano a lenta desaparición del vocabulario aldeano, y tamos seguros de que muitos novos que lean el obra nun han entender outras palabras más sínxelas usadas hasta hai pouco y que desaparecen da nosa fala. A publicación del obra, a pesar del tempo pasao dende a primeira representación, é un homenaxe al autor y a todos aquellos que luitaron por manter vivo el lume da cultura popular da nosa comarca, y anque a úa luz d'esa fogueira xa case nun alumé... nun temos qu'esqueicer qu'el remole queima y el lume rebrota ás veces.

MONCHO MARTÍNEZ CASTRO

Un conto escrito col corazón

A maestra y escritora franquía Aurora Bermúdez Nava presentó el venres 20 de xeneiro del 2012, nel Salón de Plenos del Conceyo del Franco, *Un regalo máxico pra Irene*, con ilustracións de Gloria González y que fai el número 19 da colección Os llibros d'Entrambasaguas. Aurora nun é nova nesta aventura da escritura; ademáis de ter publicadas colaboracións literarias en distintas revistas y de ganar nel ano 2006 el XVI Premio Xeira de narracións curtias col relato «Tempo de dolor», xa debutara na literatura infantil con *Como el can y el gato* nel 2009.

Lo que xunce a os sous libros de literatura infantil son, al meu parecer, tanto el feito de qu'os protagonistas son nenos, al igual qu'el ambiente lúdico nel que s'atopan, como que nos achega al entorno da terra mesma como daqué que ta por descubrir y qu'anima a os más pequenos al aventura d'esplorar el medio natural.

Aurora, como falante de galego-asturiano, da lingua del Navia-Eo, difúndela y difundiúla como miyor sabe: usándola na vida diaria, nas aulas y nel papel impreso pra conferirye á súa lingua, á nosa, el importancia qu'ás veces nun ye damos se nun la vemos en letras de molde. Peró onde parece que s'atopa más a gusto é escribindo pra nenos, por-

que nelos ta agora el esperanza de que sigan sentindo esta lingua como algo de sou y que la usen, desfendose de complexos de xeneracíos pasadas. Ela mesma nos esplícóu por qué escribe literatura infantil nel sou discurso el día que recoyéu el premio Xeira: «Os nenos son el futuro d'esta terra y por ellos temos a sagrada obrigación de miyoralla y conservalla. Úa parte esencial da nosa hestoria é esta llingua, tan veña, tan querida y tamén tan degradada... pra qu'ellos nun la esqueizan eu escribo, pra qu'además la quiran, falo, porque sei qu'el idioma da infancia é el idioma del corazón pra sempre y lo que s'ama nin s'esqueice nin se menosprecia [...] De todas as riquezas qu'a humanidá atesoura, escoyín as palabras, quedéime cua llingua, que me permite expresarme, entender a os demás y qu'os demás m'entendan, porque cuas palabras vou conocendo el mundo, aprendo, medro, quero y, ás veces, tamén choro y fáigolo na llingua qu'é de noso, de todos, fáigolo na mía llingua, na mía fala, en gallego-asturiano».

Por eso, ademáis d'escribir pra nenos, failo en galego-asturiano, porque é a súa lingua materna, «a lingua del sou corazón», na que con máis facilidá s'espresa, na qu'as palabras tresmiten el vivir de cadaldía. Imaxino a Aurora gozando al xugar cuas palabras, dibuxándoyes un decorado, recordando delos momentos da infancia que quedaran escondidos nun furadín da memoria ou amecendo estos a aquellas núa hestoria coherente y máxica á vez. Nesta hestoria, Irene, úa rapacia de ciudá, con oito anos cumplidos de pouco, vai pasar as vacaciós de

brao con sous bolos a un lugar pequenín. Nesta arcadia de naturaleza por descubrir, Irene encontra dous animalíos —y nun vou dar más pistas— cos que, tras muita pacencia, traba úa relación mui especial, al mesmo tempo que descubre un regalo col qu'ela nun contaba, que ye cai del célo.

Hei de reconocer qu'escribir contos pra nenos é algo qu'a min paréceme especialmente difícil; píntame un xénero qu'a simple vista pode parecer xinxelo, pero que recoge nel sou interior enseñanzas, moralexas y mensaxes que non todos podemos alcanzar a entender en toda a súa dimensión. Y é qu'os nenos perciben a realidá d'úa manera distinta a os más veyos; el sou mundo é un mundo chen d'imaxinación nel que todo vale y todo pode ser. Muitas veces crean un mundo paralelo y propio nel qu'el protagonista consigue un final feliz despós d'un gran esforzo y sacrificio. Ese gran trabayo personal é el que fai a nosa protagonista. Como ye revelara a raposa al Principín, libro nel que parece que s'inspira el autora, Irene entende que «sólo se conocen as cousas que se domestican» y, como premio a súa pacencia, al tempo roubado a os xogos infantiles, consigue el premio especial, un regalo máxico al que sólo poden acceder almas puras, os nenos que sepan apreciar el valor real das cousas, neste caso da Naturaleza, derriba de lo material, de lo práctico (del mundanal ruido da ciudá, dos xogos electrónicos que tanto los atraen), os escoyidos que sepan, en definitiva, entender qu'«el corazón é quen realmente ve as cousas y que lo esencial é invisible a os ojos».

MÓNICA LOZA LÓPEZ

FRANCISCO PIMIANGO: *As bruxas 2. Paquín vai á escola*

TRADUCCIÓN DE XOSÉ MIGUEL SUÁREZ FERNÁNDEZ

ÁMBITU, 2011.

Os colores da maxa

Xa nos deixara Francisco Pimiango, na súa primeira parte das *Bruxas*, cuas ganas de seguir lendo as aventuras d'un neno agayoso y andiocheiro qu'axugara bárbaramente con tres bruxas (a falta d'úa, qu'hasta neso sonche os libros arrogantes). Cua frase «Ha a seguir», el autor brindábanos úa promesa de continuación que se cumpre nesta segunda parte: *Paquín vai á escola*.

Pimiango soupo atraparnos cua pregunta que pecha el primeiro libro y que consigue despertar el interés del lector y ferye tamén reparar núa cousa na que nun reparara enantias: «Del pico del sombreiro de Tila, a máis veyá, nun sal miga. ¿Por qué che pinta que será?». D'este xeito, el escritor xoga al misterio col lector, féndoye partícipe das súas intrigas y utilizando pra elo un recurso que nos recorda ás historias de Sheherezade.

Neste segundo libro editao por Ámbitu, Francisco Pimiango pon el foco d'atención máis nel neno que nas bruxas (hai que recordar que nel primeiro as bruxas eran as protagonistas indiscutibles). Partindo d'un feito cotidiano como é el empezo da escola, el autor articula úa historia na qu'a maxa sigue tando ben presente hasta el final.

Paquín vai á escola ta chen de símbolos y d'ímáxenes relacionadas col mundo dos contos tradicionais pero, al mesmo tempo, Pimiango sabe darye con muito acerto outro aire máis novo, máis moderno. Bruxas, gatos, verrugás, embruxos, caldeiros y sombreiros máxicos axugan lamar de ben con daqué insólito por demáis: un neno que ten tres madres (¿únde se víu tal cousa?).

D'este xeito, el escritor casa dous planos mui distintos que de mao pintaban irreconciliables (tradición y modernidá), achegándose con naturalidá a situacióis que pertenecen más á sociedá actual qu'al mundo máxico. Así, se s'afonda un pouco más chegando a un plano más profundo da narración, poderíamos fer outra lectura y ver dalgús guíños ben sutiles, pero que tán ei:

- Tema das adopcióis: son tres mujeres as qu'adoptan a Paquín.
- Ausencia da figura del pai: nun hai úa sola figura masculina, aparte de Paquín, en todo el libro.
- Posta en valor das mujeres: son as mujeres as qu'han a resolver todos os problemas, presentándose como decididas y independentes.
- Manipulación da que son víctima nenos y nenas: ese deixarse embruxar por libros de coloríos que pintan mui guapos nun é más qu'úa metáfora da sociedá (nenos/as empabolaos delante da tele, dos ordenadores, inseguridá, falta de motivación...).

Podemos perguntarnos se todas estas cuestiós qu'asoman por debaxo da linia narrativa tán levadas al libro d'un xeito premeditao ou simplemente son conceptos presentes nas esmolicióis del autor. Lo que nun se pode negar é qu'a historia que conta este libro é divertida, tenra y máxica. Peró, ade máis, a todo esto hai qu'amecerrye un ingrediente

fundamental que vén a completar a narración, as ilustracióis, y qu'al meu parecer tein tanto peso ou einda máis qu'el propio texto.

Pimiango destaca pol mimo, a delicadeza y el detalle de cada dibuxo que fai. As formas, os colores, el cuidao y a gracia cuas que traza cada linia fain d'este libro un auténtico regalo pra os oyos. D'úa riqueza cromática y d'úa forza expresiva que deixa ás claras el talento d'este profesor de Filosofía, ilustrador y agora contador d'historias.

Se nel primeiro libro, *Bruxas ruías, búas bruxas*, os tonos da ilustración eran escuros —presentán-donos así úas imáxenes chías de solombras y misterio—, en *Paquín vai á escola* as páxinas del libro énchense de luz y matices de color, igual que se abrísemos de par en par úa ventá al sol da mañá. Nun hai más que fixarse na primeira páxina dos contos: nel primeiro conto vese a casa das bruxas en medio da noite con úa apariencia tenebrosa que mete medo; nel segundo, a casa das bruxas en metá d'un paisaxe costeiro chen de luz.

D'outro lao, os personaxes d'este conto a min fainme pensar nesos outros personaxes protagonistas del famoso conto *El mago d'Oz*:

- Paquín como versión de Dorothy (neno/nena): os dous sin padres.
- El gato das bruxas (branco) frente a Totó, al can de Dorothy (mouro).
- Maismala podería ser a malvada bruxa del Oeste.
- Tela podería recordar ás veces al león cobarde: «Tela, morta de medo, botou a correr».
- Tila como el home de lata sin corazón: «Tela y Tula [...] quixeron consolar a Paquín, peró Tila nun yes deixou», «Tila miróulas enfurruñada, y todos se riron menos ella».

– Tula como el espantuyo sin cerebro: quer ser ela a qu'aprenda a Paquín a ler y escribir y, se nos fixamos nel dibuxo d'esta parte, vemos que nun é precisamente búa en matemáticas nin en ortografía y nun hai qu'esqueicer tampouco que del sombreiro de Tula salen animalíos (¿como metáfora de falta de xeito?).

Peró ¿poden ser Tela, Tula y Tila a representación da valentía, a sensibilidá y a intelixencia?

El final del libro volve a retomar úa pergunta que xa salira nel primeiro conto y que promete úa terceira parte: ¿por qué a Tila nun ye sal nada del sombreiro? Haberá qu'esperar a que Pimiango nos sorprenda cua continuación das aventuras de Paquín y as bruxas.

¿Aparecerá a próxima vez a bruxa Tola? ¿Seráche verdá a frase d'Ana María Matute de qu'«a infancia é más larga qu'a vida»?

MARISA LÓPEZ DIZ

• Detalle da parede. Mina da Escomulgada, Samartín d'Ozcos.

• Entrada. Llavadoiro da Pasada, As Lleiras, Bual.

SILVIA MÉJICA: *Aramar nel bosque das Lletres*

TRADUCCIÓN D'IVÁN IGLESIAS - *CAZARÓN*

HOJA X HOJA, 2012.

Viaxando pola fantasía

Este libro preséntase en edición bilingüe castellano/galego-asturiano y representa úa novedá nel mundo da nosa literatura infantil. El conto relata a hestoria del viaxe d'Aramar y ta inspirao nel Parque de Doña Sara, un sito nel Espín (Cuaña) onde chegou a representarse como obra de teatro polos nenos del conceyo con motivo da súa inauguración. Polo visto, Silvia Méjica escribíu esta hestoria fantástica pensando nel *Parque de las Letras*, el espacio que diseñó alí sou padre, el artista naviego Juan Méjica, y que víu a luz nel ano 2011. El libro, según palabras da súa autora, ten úa finalidá didáctica, «resaltando lo importante qu'é conseguir as metas», al tempo que se quer destacar «valores como el amistá, a familia y el respeto pola naturaleza».

El autora é úa escritora novel na literatura infantil y, anque ten algúia publicación firmada, nunca fixera nada relacionao col mundo dos más pequenos. As ilustracións corren a cargo de Victoria Chamizo, dibuxante profesional que compaña proyectos personales con colaboracións como este libro. El autor da traducción al galego-asturiano foi Iván Iglesias-Cazarón, escritor franquín que ten ganao el Premio Xeira.

Se nos centramos na historia que nos conta Silvia Méjica temos que viaxar hasta a segunda

metá da Edá del Cobre y pensar núa lenda qu'empieza nun soño que tuvo a princesa Aramar. Ese soño revelóuye úa visión que la había embarcar nun viaxe ben largo en busca de sou ermao y de dous primos, presos por úa bruxa ruía y velaos por un colobrón.

Antias d'empezar el viaxe, Aramar foi ver a sou bolo al Cónclave dos Ancestros. El bolo é un sabio venerable famoso polas súas actividades guerreras y polos sous conocementos nas artes da maxa y das herbas, artes das qu'ela é a súa aprendiz. Pral viaxe, el mago dáye úa fórmula máxica pra comunicarse cos astros y coas criaturas que vai atopar nel camín y qu'han poder axudarye. Esa axuda ta concentrada nun regaliz máxico que ten que morder y asina comproba que se pode comunicar con animais y con cousas sorprendentes, anque nunca ten qu'esqueicer daryes as gracias a os que ye axudan y ye dan conseyos, nin tampouco ten qu'esqueicer a bruxa Bríxida, ruía unde las haxa, culpable d'apresar a os sous parentes.

Sabendo todas esas cousas, vai camín das arribadas del Mar Noso, unde s'atopan presos sou ermao Balbín y a os sous primos Galindo y Gumersín. Col axuda dos cabalíos de mar, úa gaviota y un cosco, chega al Libro Gordo, que ye recomenda recoyer el augua da Fonte del Conocemento pra moyar a bruxa y ganala, ademáis de beber ela mesma pra convencer al Colobrón del Meiro de que comeše as mazás del Árbol d'Adán y d'ese xeito convertilo núa búia colobra. Úa raposa díceye qu'os sous parentes tán nas Covas de Gominola, xunto al Monte das Letras.

Gana á bruxa, qu'acaba desaparecendo convertida en coruxa, y agora solo ye queda conseguir as mazás del Árbol da Verdá respondendo a úa pergunta con sinceridá, peró tendo muito cuidao,

posto que namáis había ter úa oportunidá: ¿cóntos pexes había na Fonte del Conocemento? Aramar acertóu a resposta y con ela conseguiú as mazás y os conseyos cos que desfer os feitizos da bruxa. Había ter que falar al rovés y d'ese xeito fer qu'el colobrón trabase nas mazas y ye deixase el paso franco pra entrar na Cova de Gominola y rescatar a os sous seres queridos.

Y alí acabóu úa aventura máxica na qu'Aramar atravesou mares, montes y vales buscando a sou ermao y a os sous primos. Y, pra celebrar ese final feliz, os cuatro protagonistas decidiron quedarse naquel sito y edificar un castro xunto al río.

Muitos dos espacios, personaxes ou elementos qu'aparecen nesta historia tamén tán nel Bosque das Letras: a zona dos columpios qu'evo-can as lambuadas infantiles, como os balancíos lacasitos, os tobogáis gominolas ou os columpios regaliz; el Colobrón del Meiro y el Árbol del Paraíso; as tres grandes bolas de diferentes tamaños y colores; a Fonte del Conocemento; a parcella cos palotes decoraos: el Cónclave dos Ancestros unde arde el Poderoso Lume Sagrado. Porque el mundo d'Aramar é un mundo de fantasía, un viaxe increible por espacios chíos de maxa y color, úa mezcla d'animais que falan y qu'aconsayan, y de personaxes mitolóxicos maléficos y poderosos.

Os testos en galego-asturiano tentan de seguir a estructura castellana del orixinal, peró dan a sensación de tar un pouquín forzaos ás veces, posto que nel orixinal en castellano recurren dacondo á rima y a un xeito de falar que nun casan mui ben na nosa lingua.

A encuadernación é mui chamadeira, con tapas duras y dibuxos y ilustracións cuidados y mui guapos, peró a trama pode resultar algo complicada.

da de seguir polos máis pequenos. Costa caro nun perder el filo conductor da hestoria, mesta de personaxes que xurden de muitos sitos y que nun se sabe mui ben cuál é a relación col mundo nel que se move a princesa. Tárdase lamar en saber el motivo del viaxe fantástico y hasta a páxina 11 nun nos enteramos de que busca a sou ermao y a os sous primos. Como xa s'esplicóu, os espacios tán mui relacionaos col famoso Bosque de las Letras y el testo parece encazar col entramao decorativo del parque. Tantos sitos, tantos personaxes y tanta

acción ben han poder aturdir a os pequenos lectores y crearyes insegridá. Así y todo, y como se dixo nos discursos da inauguración del parque, han ser os nenos os protagonistas tanto del uso del parque temático El Bosque de las Letras, como da lectura del libro *Aramar nel Bosque das Letras*. Terán que nun rendirse al conxuro da pereza nin ás chufas das serenas y tein qu'escapar dos engañadores qu'han pintar xarras de cerveza pra perdelos... Elos han decidir se queren viaxar sempre y nun pensar que xa chegaron.

RAFAEL CASCUDO NOCEDA

• Duchas. Llavadoiro da Pasada, As Lleiras, Bual.

• Farola. Salto de Doiras, Bual.

EXEMPLAR DE BALDRE

GOBERNO DEL PRINCIPAO D'ASTURIAS

CONSEJERÍA D'EDUCACIÓN, CULTURA Y DEPORTE